

”Mycket snack och lite verkstad”

**- En kvalitativ studie om delaktighet för
brukarrepresentanter**

Theres Boquist Mariah Lindefur

**Examensarbete 15 Hp
Socialt arbete och socialpedagogik, 61-90 Hp
Socialpedagogiska programmet
Institutionen för individ och samhälle
Vårterminen 2015**

:

Förord

Under vår utbildning och resa mot att bli socialpedagoger har vi många gånger hamnat i diskurser om brukarinflytande och hur viktigt det är att lyssna in andra för att få reda på den andres verklighet. Vi har också flertalet gånger hamnat i situationer där vi diskuterar makt och reflekterar över vår roll som hjälpare och hur den är förknippad med rollen som makthavare. Under en av våra praktikperioder gjorde en av författarna till denna studie en kartläggning över hur en kommun i Västsverige arbetade med delaktighet och inflytande genom att ta hänsyn till medborgarnas synpunkter. Denna kartläggning gjordes genom att undersöka hur olika verksamheters brukarenkäter såg ut och vad som hände med det resultat som framkom av dessa. Samtliga enhetschefer som bidrog till kartläggningens resultat, svarade att de arbetade mycket med delaktighet, och formade verksamheten efter det. Dock visade det sig att resultatet från brukarenkäterna på sin höjd hamnade på ett personalmöte där åsikter lyftes, men dessa kom aldrig längre upp i organisationen och påverkade därmed inte hur verksamheten blev organiserad eller vilka mål som fick genomsyra densamma. Här väcktes en nyfikenhet hos oss. Kan det verkligen vara så att det bara pratas om delaktighet utan att det behöver betyda något i praktiken?

Ett stort tack till:

Projektledare och deltagande som lät oss vara med under framtidsverkstan och gjorde vår datainsamling möjlig. Tack till vår handledare Johan, som hjälpt oss att hålla oss på banan i denna långa utvecklingsprocess som ett uppsatsskrivande innebär. Inte att förglömma är Andreas, som tagit sig tid och gett oss konstruktiv kritik under resans gång och Sofia som hjälpte oss med den engelska översättningen. Sist men inte minst vill vi tacka oss själva som tillsammans kämpat ihop för att genomföra ett så bra arbete som möjligt.

Theres & Mariah

SAMMANFATTNING

Titel: ”Mycket snack och lite verkstad” – En kvalitativ studie om delaktighet för brukarrepresentanter.

Sidantal: 57

Författare: Theres Boquist och Mariah Lindefur

Nivå/arbetets art: Kandidat/examensarbete, 15 hp

Ämne: Socialt arbete och socialpedagogik

Program: Socialpedagogiska programmet, 180 hp

Högskolan Väst

Termin: Vårterminen 2015

Handledare: Johan Berlin

Examinator: Martin Molin

Följande studie behandlar delaktighet för brukarrepresentanter från olika sociala företag. Det övergripande syftet med studien är att undersöka hur delaktighet kan påverkas genom social interaktion mellan blivande socionomer och representanter från sociala företag. En kvalitativ studie har genomförts genom en deltagande observation under två dagar i en framtidsverkstad mellan socionomstudenter, lärare och brukarrepresentanter. Empirin har analyserats med hjälp av symbolisk interaktionism och Goffmans dramaturgiska teaterscen. Åldersspannet på deltagarna i studien ligger på 22 - 70 år, och det var en övervägande kvinnlig deltagarskara.

Studiens resultat visar att delaktighet med ett reellt inflytande är något som eftersträvas både från politiskt håll bl.a. av socialstyrelsens riktlinjer och från samhällsmedborgarna, i den här studien i form av studenter och brukarrepresentanter. Detta är dock inget som visar sig i praktiken utan det handlar snarare om en pseudodelaktighet, som innefattar ”mycket snack och lite verkstad”, där delaktigheten inte leder till något reellt inflytande. Det krävs en jämn maktfördelning mellan olika grupprepresentanter för att ge rätt förutsättningar i skapandet av delaktighet på lika villkor. Tidsbrist är en förhindrande faktor. Det visas att en framgångsfaktor för delaktighet är att vi delar samma verklighetsförståelse och eftersträvar en maktutjämning för bekämpning av stigmatisering. För detta krävs gemensamma mötesplatser. Studien visar att det krävs en långsiktighet för en lyckad implementering i alla led från utbildning till arbetsplats till medborgare. Det är en lång kedja där mycket kan gå fel på vägen. Detta kan förklara den tröghet som påvisas i denna studie.

Nyckelord: Delaktighet, symbolisk interaktionism, brukarinflytande, framtidsverkstad, social interaktion

Abstract

Title: "Much talk and little action"- A study about participation of user- representatives.

Number of pages: 57

Author: Theres Boquist and Mariah Lindefur

Level: Bachelor's Thesis, 15 Higher Education Credits

Subject: Social Work and Social pedagogy

Program: Program in Social pedagogy, 180 Higher Education Credits

University West

Term: Spring term 2015

Supervisor: Johan Berlin

Examinor: Martin Molin

The following study deals with the participation of user-representatives from various social enterprises. The overall aim of the study is to examine how participation can be influenced by social interactions between future social workers and user-representatives from social enterprises. A qualified study has been carried out through a participant observation for two days in a future-workshop between social work students, teachers and user-representatives. Empirical data has been analyzed by means of symbolic interactionism and Goffman's dramaturgical theater analysis. The age range of study participants is at 22-70 years and it was predominately female group of participants.

The study-results show that the inclusion of real influence is something pursued both from the policies of the National board and from community citizens, in this study in terms of students and user representatives. However, this is nothing that shows in practice, it is rather a pseudoparticipation which includes a lot of talk and little action, where participation does not lead to any real influence. It requires an even division of power between different group representatives to provide the right conditions in the making of participation on equal terms. Lack of time is a preventing factor. It appears that the success of participation is that we share the same understanding of reality and pursue a power leveling to fight stigmatization. This requires common meeting places. The study shows that a long term approach for a successful implementation at all stages from education to the workplace to the citizen is required. There is at long chain where much can go wrong along the way. This may explain the inertia detected in this study.

Keyword: Participation, Symbolic interactionism, user influence, Future workshop, social interaction

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	7
Avgränsning och förtydligande av begrepp i denna studie	7
Delaktighet	7
Brukarbegreppet	9
Sociala företag	9
Snäv kunskapssyn	10
Maktfördelning.....	11
”Mycket snack och lite verkstad”	11
Problemformulering.....	12
Syfte och frågeställning.....	13
Studiens disposition	13
2. TIDIGARE FORSKNING	14
3. TEORETISK RAM - SYMBOLISK INTERAKTIONISM.....	19
Varför just denna teori?	19
Stigma.....	19
Jagets dramaturgi	20
Kritik mot Goffman.....	22
4. METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	24
Fördelar och nackdelar med observation som metod	24
Urval	25
Deltagande observation	26
Etiska ställningstaganden	27
Sökning i databaserna	27
Bearbetning och analys	28
Reliabilitet	29
Validitet	29
Generaliserbarhet	29
5. EMPIRI.....	30
Framtidsverkstans organisatoriska utformning	30
DAG 1.....	31
Kritikfasen.....	32
Visionsfasen.....	33
DAG 2.....	34
Handlingsfasen	34
Vernissage	36
Övriga iakttagelser	37
6. ANALYS	38
Stigma	38
Stigmatiserade roller:	38
Bekämpa stigma:	39

Maktaspekter	40
Skev gruppindelning:.....	40
Maktfördelning:.....	41
Kunskapsaspekter	42
Akademiskt språk	42
Vems kunskap råder?	42
7. SLUTDISKUSSION	44
Sammanfattande resultat	48
Implikationer för socialt arbete och socialpedagogik.....	48
Förslag på fortsatt forskning	49
KÄLLFÖRTECKNING	50
BILAGA 1	55
Informationsbrev.....	55
BILAGA 2	56
Framtidsverkstadens historia	56
BILAGA 3	57
Observationsschema	57
BILAGA 4	58
Arbetsfördelning	58

1. Inledning

Följande studie handlar om delaktighet som leder till ett reellt inflytande och hur det kan uppnås. Begreppet delaktighet har blivit lite av ett modeord som ses som något att eftersträva, men att det är svårdefinierbart och därmed ofta misstolkas. Socialstyrelsen (2013) menar att socialt arbete ska vara präglad av delaktighet och brukarinflytande och redogör för de fördelar som ett brukarinflytande kan leda till både på individuell och samhällsnivå i form av maktutjämning, demokratisk vinning, bättre anpassad socialtjänst, ökad legitimitet, ökad egenmakt och snabbare, effektivare återhämtning för den enskilde. Tre tyngdgivande aspekter lyfts fram nedan, som vi kan se påverkar den rådande situationen i hur det ser ut i samhället idag när det handlar om i vilken utsträckning det inkluderande arbetet som Socialstyrelsen förespråkar har framskridit. Före presentationen av dessa aspekter och problemformulering redovisas och förtydligas studiens centrala begrepp och avgränsning. Kapitlet avslutas med studiens syfte och frågeställningar.

Avgränsning och förtydligande av begrepp i denna studie

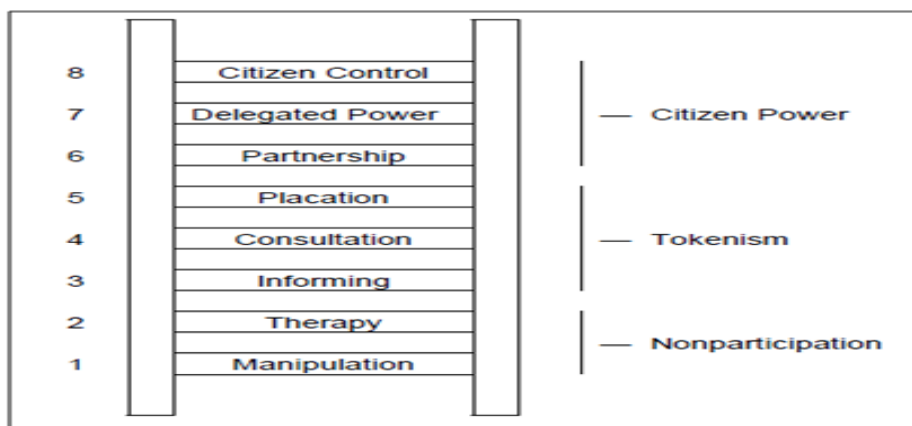
Denna studie avgränsas till den observerade framtidsverkstan vilken vi har hämtat vår empiri ifrån. Framtidsverkstan liknas vid en organisationsstruktur där den yttre ramen ger förutsättning för den inre processen där deltagarna ges inflytande i aktuella frågor. Dessa frågor avser att skapa ett hållbart underlag till ett förändringsarbete genom kollektivt deltagande och social gemenskap. Vidare beskrivning av framtidsverkstan finns i kapitel 5. Vi har gjort en avgränsning genom den valda teorin och de begrepp som presenteras nedan.

Delaktighet

Denna studie fokuserar på mötet i en framtidsverkstad mellan blivande socionomer och personer från sociala företag där medlemmarna av olika skäl står utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Utifrån dessa förutsättningar har vi valt att förklara begreppet delaktighet utifrån tankar om inflytande med hjälp av socialstyrelsens riktlinjer samt Arnsteins (1969) delaktighetstrappa, maktutjämning och egenmakt.

Vi vill i denna studie se på delaktighet som ett inkluderande begrepp där en hög placering på Arnsteins trappa också är att eftersträva både på ett individuellt plan och på en mer övergripande samhällsnivå. Arnsteins delaktighetstrappa symboliserar olika nivåer av delaktighet som beroende karaktären av delaktighet bestämmer om det innebär ett inflytande eller inte. De första stegen handlar om medverkan genom manipulation och terapi. Detta ger inget reellt inflytande utan det handlar mer om att ge behandling och undervisa medborgare. I följande steg handlar det om informering och konsulterande delaktighet. Dessa steg innebär att medborgarna ges möjlighet att uttrycka sig, tycka till och uttrycka missnöje. Makthavarna lyssnar men åsikterna lyfts inte in i själva beslutsprocessen utan besluten tas fortfarande utifrån makthavarens egen kunskap och synsätt. Det är först på de sista tre stegen som det går

att tala om ett reellt inflytande. På sjätte steget nämns samarbete som innebär förhandling med medborgare som då får ett visst inflytande genom att exempelvis kunna påverka beslut och bidra till förbättring. Det sjunde steget handlar om delegerad makt och på åttonde finner vi slutligen reell makt. Detta innebär att medborgarna är med i alla styrande led av beslutsprocessen och kan därmed utöva ledarskap och styrande makt

(Arnstein 1969).

Den som befinner sig i någon form av utanförskap t.ex. en person med psykisk ohälsa upplever många gånger en maktlöshet och som följd en försämrad självkänsla ofta på grund av tidigare motgångar/kränkningar. Dessa föreställningar om den egna personen förstärks genom bekräftelse samt en acceptans av att det är som det är. Det finns en stor risk att vi identifierar oss med vår roll som maktlös. Genom att få kontroll över de faktorer som påverkar vårt liv, en högre medvetenhet om de egna resurserna samt tillgång till kunskap, färdigheter, en känsla av att kunna styra, påverka de resurser och tjänster som vi blir erbjudna, uppnås en högre grad av upplevd egenmakt (Askheim 2007, Husom Løken 2007).

För att uppnå delaktighet genom inflytande och egenmakt förutsätter att någon annan ger ifrån sig makt och att eftersträva en maktutjämning (Rønning, 2007). Detta kan göras genom att värdera den erfarenhetsbaserade kunskapen. När denna kunskap utmanar eller kompletterar expertkunskap finns större chans att ta tillvara de resurser som finns på ett mer effektivt sätt (Karlsson & Börjeson 2011). Klamas belyser dessutom vikten av att få kontroll över t.ex. sin sjukdom, sina svårigheter och styrkor men också betydelsen av att ha meningsfulla roller i samhället. Hon menar att individens egenmakt ökar när andra visar en tro på att personen klarar att själv ta ansvar för sitt liv, när andra ser på dig som kompetent, aktiv och handlingskraftig (Klamas 2010).

Sammanfattningsvis förtydligas att begreppet delaktighet i denna studie är samma sak som brukarmedverkan, men också att det bör leda till en hög grad av reell inflytande där individens medverkan/ delaktighet kan påverka de insatser som hon eller han är i behov av. Det innebär att i denna studie kommer begreppen delaktighet, brukarmedverkan och inflytande användas på samma sätt som Socialstyrelsen förespråkar. Askheim och Starrin (2007) talar om empowerment som betyder kraft, styrka och makt och hur begreppet är kopplat till egenskaper som deltagande, delaktighet, självförtroende, socialt stöd, kompetens,

egenkontroll, stolthet, medborgarskap, samarbete och självstyre. Rønning (2007) menar att delaktighet förutsätter en maktutjämning där deltagarna kan återfå egenmakt samt där deltagarna har ett inflytande, där de kan påverka de beslut som är av verklig betydelse för dem.

Brukarbegreppet

Detta är ett omtvistat begrepp som i många lägen kan bidra till stigmatisering, i synnerhet om en persons hela identitet tillskrivs som brukare i professionella sammanhang. En människa har ju flera identitetsskapande roller så som: förälder, yrkestillhörighet, nationalitet, religiös tillhörighet o.s.v. Det kan vara förödande att tillskriva människor brukaridentitet i sitt totala livssammanhang, då problem med identiteten kan förstärkas och hindra omgivningen från att se individen i sin komplexa helhet (Heule & Kristiansen, 2011). För att komma runt problemet med kategorisering till följd av en brukaridentitet så skulle en naturlig fråga kunna vara: Brukare av vad? Vid användning av begreppet så definieras vilka tjänster det är som brukas för att motverka den stigmatisering som kan uppstå. Begreppet används ofta för att understryka att en person är föremål för olika typer av sociala insatser. Socialstyrelsen (2013) rekommenderar att begreppet brukare används för människor som får individuellt behovsprövade insatser från Socialtjänsten. Detta är ett begrepp som flera brukarorganisationer och kommuner varit med och förankrat genom en bred remiss. Det understryks också att begreppet ska användas sparsamt och inte i sammanhang där man avser enstaka individer eller en särskild grupp eftersom det då kan uppfattas som ett sorts avståndstagande (Socialstyrelsen, 2013). Begreppet används i många situationer ihop med andra ord, så som brukarinflytande, brukarråd, brukarmedverkan och brukarorganisering. Dessa ord visar ofta på en strävan efter ökad delaktighet och makt i frågor som berör de berörda målgrupperna (Heule & Kristiansen, 2011). I denna studie kommer gruppen brukare att representeras av personer från sociala företag, ibland även kallad social ekonomi. Dessa personer har egna erfarenheter från olika typer av sociala insatser. Genom deras medverkan representerar de denna grupp. Vi kommer benämna dessa personer som brukarrepresentanter.

Sociala företag

Sociala företag kan ses som en återkomst av ett äldre fenomen och ett sätt för personer som står utanför den ordinarie arbetsmarknaden att bryta den marginalisering som vanligtvis är ihopkopplade med rollen som brukare samt att uppnå en ökad egenmakt genom det egna företagandet. Carlberg (2011) menar att det i ett socialt företag ställs stora krav på organisationen då verksamheten måste anpassas efter deltagarnas speciella behov och önskemål. Företaget måste också vara fritt från det maktanspråk som normalt innefattas i den offentliga sektorn dessutom måste makten ligga hos deltagarna. Historiskt sett i Sverige kommer tankar från sociala företag ifrån kooperativen så som exempelvis KF och HSB. Då var drivkraften att erbjuda billigare mat eller boende för arbetarklassen. I dag är drivkraften arbete eller tillgång till den samma för människor som står utanför arbetsmarknaden av olika skäl, det kan röra sig om att personen har ett funktionshinder eller har andra svårigheter som

hindrar som t.ex. tidigare missbruk, kriminalitet o.s.v. Det kan också bero på att personen har dåliga, tidigare erfarenheter som eventuellt kan leda till ett minskat självförtroende samt en minskad upplevd egenmakt hos personen i fråga (Carlberg, 2011). Ett socialt företag är delvis ett företag, men dess rötter kommer från den ideella verksamheten som påverkar de mål och den inriktning som företaget har. Det finns flera olika definitioner på socialt företagande. Grundläggande handlar det dock om ett socialt engagemang som kombineras med ett företagande (Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, 2011). I en handlingsplan för arbetsintegrerade sociala företag uppger regeringen att den stora skillnaden mellan sociala och traditionella företag ligger i verksamhetens syfte, då de traditionella är mer fokuserade på att generera en vinst till sina ägare. De sociala företagens syften har en annan riktning, här är de fokuserade på att nå mål som delaktighet, självständighet och inkludering av dess deltagare (Näringsdepartementet, 2010).

Redovisning av centrala begrepp och avgränsning har presenterats ovan. Följande avsnitt avser att belysa de aspekter som senare leder fram till vår problemformulering.

Snäv kunskapssyn

Peter Beresford (2005) menar att det finns två grupper inom socialt arbete och vars kunskaper och erfarenheter inte lyfts fram. Dessa grupper är dels praktiker på gräsrotsnivå och dels brukare. Dessa två grupper sitter inne med viktig kunskap och löper stor risk att bli förbisedda skriver han. Socialstyrelsen (2013) har skapat riktlinjer för socialt arbete och belyser i sin publikation - *Att ge ordet och lämna plats*, att socialtjänsten ska arbeta med evidensbaserad praktik baserat på kunskap från: forskning, praktik och brukare. Härmed spelar brukarmedverkan och delaktighet som leder till reellt inflytande en stor roll. Det anses önskvärt att förstå individens bild av verkligheten och därmed se dennes kunskap som viktig kunskap. Socialstyrelsen menar också att individer ska kunna påverka insatser och verksamheter som de är en del av, inte bara medverka. I publikationen används begreppen delaktighet, medverkan samt inflytande. Här menas att delaktighet och brukarmedverkan är samma sak men för att det ska bli ett inflytande, krävs att delaktigheten verkligen påverkar de insatser som kommer som följd, vilket ofta inte är fallet. I antologin *Mental health at the crossroads* ställer Beresford (2005) frågan vad som skulle hända om frågor rörande mental hälsa var baserad på en inkluderande kunskapsbas, där egenupplevda erfarenheter från brukare ses som viktig. Mycket av det vi vet om psykisk ohälsa är uppbyggd på en tydlig hjälpare/patient relation och det kommer ta tid att tänka om och att skapa en ny kunskapsram inom detta ämne där patienternas kunskap uppgraderas. Beresford vill se patienterna bjudas in i till forskningen, till en aktiv roll i debatter och i framställandet av nya teorier. Han berättar vidare om det effektiva sättet att praktisera brukarinflytande i utbildning av personal inom socialt arbete. Genom att blanda dessa grupper i gemensam kunskapsbildning får blivande socialarbetare tillgång till kunskap som bara kan fås genom att ha upplevt det själv av brukargruppen. De får också tillfälle att träffa klienter och brukare i en mer fri, positiv och aktiv roll, inte i den passiva roll som det ofta medför i rollen som klient och mottagare av sociala tjänster. Karlsson och Börjesson (2011) menar att det är först när den

erfarenhetsbaserade kunskapen utmanar eller kompletterar expertkunskapen som det finns en större chans att ta tillvara de resurser som finns på ett mer effektivt sätt.

Maktfördelning

Sherry Arnstein har utvecklat en typologi för delaktighet genom en delaktighetstrappa. Hon menar att en delaktighet utan att fördela makt endast blir en tom och frustrerande process för de personer som är inblandade. Hennes definition av delaktighet är att medborgares delaktighet är samma sak som medborgares makt (Arnstein, 1969). Verklig brukarmedverkan och delaktighet kräver en maktfördelning. En maktfördelning kräver att någon ger ifrån sig makt eller att någon arbetar sig till ett större inflytande. Detta ändras inte genom att presentera fina ord utan förpliktelse. Här krävs handling (Rønning, 2007, Askheim & Starrin, 2007). Husom Løken (2007) menar att de flesta ser brukarmedverkan som något positivt, men att inkludera brukare glöms ibland bort, i brist på tid och rutiner för ett sådant. Vidare menar hon att det finns utmaningar även för brukarna gällande detsamma och att det många gånger handlar om dåligt självförtroende, där det kan finnas en bristande tro till den egna förmågan. Beresford talar om två förutsättningar för brukarinflytande: access och support. Med access menas att det finns tillgång till alla led i organisationen så som chefskap, kontroll och beslutsfattande. Support menas att personen i fråga får tillgång till de resurser som krävs för att kunna ha inflytande. Båda dessa två krävs för ett jämställt och brett reellt inflytande. Vidare menar han att delaktighet ofta är något som eftersträvas, men att fördela den makt som är nödvändig för en absolut delaktighet som innefattar inflytande är inte aktuellt i många verksamheter (Beresford, 2006). Klamas uppger i sin avhandling att ökad makt och delaktighet stärker individer samt tilldelar de egna erfarenheterna och upplevelserna ett värde (Klamas, 2010).

”Mycket snack och lite verkstad”

Karlsson och Börjesson (2011) nämner att det gjorts sammanställningar på projekt inom psykiatri där ambitionen har varit att ha ett tydligt patientperspektiv. Men resultatet av sammanställningarna var nedslående, då det visade sig att de inte innehöll klienternas/patienternas perspektiv. Med detta i åtanke ställer de sig frågan om inte brukarinflytande mer ligger på en retorisk nivå och inte som reellt inflytande i praktiken. Att vara delaktig måste innebära något annat än att kunna bestämma färg på gardinerna, bestämma kaffebröd på fredagen eller att få tillgång till inblick i verksamheter genom gemensamma möten. Detta kan ses som en form av skeninflytande av symboliska åtgärder, så kallad ”tokenism” där brukarnas delaktighet endast ligger i att få information och ges möjlighet att uttrycka sig, men där chansen till att påverka är begränsad. Det finns starka åsikter bland brukargrupper att delaktighet ska kunna bidra till inflytande i den egna processen och resultera i positiva effekter som faktiskt kan påverka det egna livet samt de insatser som brukaren kan komma i kontakt med (Beresford, 2005).

Mats Alvesson har skrivit en debattartikel i DN debatt, som handlar om värdegrunder och hur dessa mest tenderar att innebära tjugiga ord, innehållande moraliska dygder som alla kan skriva under på och acceptera. Han beskriver en situation där en verksamhet förutsätts bygga på inflytande och gemensamt ansvar, där han frågar sig varför organisationen behöver påminna om det när det för alla ses som självklart. Ibland kan diskussioner om värdegrunder fungera som substitut för verkliga förändringar, där de verkliga problemen hamnar i skymundan. Han menar att organisationer ägnar mycket tid till att diskutera dessa värdegrunder, slå fast det med ord i tjugiga dokument och riktlinjer, men begreppen är diffusa och lämnar utrymme för tolkning. Det är dags för att agera och realisera de värdegrunder som diskuteras, menar han (Alvesson, 2015).

Begreppet delaktighet används flitigt som eftersträvarvärda värdegrunder i våra kommuner runt om i Sverige. Ett exempel på detta är Stenungsunds kommun som gett ut en policy för tillgänglighet, delaktighet och jämlikhet samt Lilla Edet kommun som i lokala värdegrunder menar att de ska verka för människors trygghet, jämlikhet och delaktighet i samhället. Ett annat exempel som visar att det är relativt ovanligt med reellt brukarinflytande är den artikel som Christina Carmbrandt har skrivit i GP, om ett projekt där försäkringskassan för första gången tar hjälp av en brukarförening för att utbilda personalen, och att detta ses som revolutionerande och unikt (Carmbrandt, 2014).

Problemformulering

I inledningen har tre olika problemaspekter presenterats. Sammanfattningsvis konstateras att det råder en snäv kunskapssyn då den egenupplevda kunskapen och erfarenheterna ofta förbises (Husom Løken, 2007, Karlsson & Börjesson, 2011) trots att det ses som ett viktigt element för en mer anpassad Socialtjänst (Socialstyrelsen, 2013). En förutsättning för att denna kunskap ska få en större betydelse och kunna påverka hur socialt arbete utförs eller planeras, är att det sker en maktfördelning, vilket visat sig vara en utmaning och svårt att uppnå. Det krävs en maktutjämning för att skapa inflytande och verklig chans till att kunna påverka genom delaktighet (Beresford, 2006, Arnstein, 1969). Delaktighet kan ses som en värdegrund att sträva efter och som alla är överens om som något viktigt att uppnå (Socialstyrelsen, 2013, Klamas, 2010). Beresford (2005) menar att delaktigheten ofta handlar om att välja gardiner, alltså enkla och vardagliga förändringar. Delaktigheten som påverkar och leder till ett reellt inflytande är inte vanligt förekommande för brukargrupper. Artikeln i DN (Alvesson, 2015) visar på problem där det ofta pratas om delaktighet, men i slutändan blir det mest tomma ord. Ovanstående problemformulering leder fram till studiens syfte och frågeställningar.

Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med denna studie är att studera hur delaktighet påverkas genom social interaktion mellan blivande socionomer och representanter från sociala företag. Vi vill på så sätt bidra till ny förståelse och kunskap om hur delaktighet uppnås samt vilka faktorer som kan verka bidragande eller förhindrande.

- * Hur skapas delaktighet i en framtidsverkstad för brukarrepresentanter?
- * Varför är delaktighet eftersträvansvärt?

Studiens disposition

Studien är disponerad över sju kapitel. Det första kapitlet som löpt ovan har behandlat centrala begrepp och avgränsning samt studiens problemformulering, syfte och frågeställningar. I andra kapitlet redogörs för tidigare nationell och internationell forskning som handlar om tidigare liknande projekt där brukargrupper möter studenter eller socialarbetare. Studiens tredje kapitel redogör för det teoretiska ramverk som kommer användas i analysen. Teorin som används är Symbolisk interaktionism och Erving Goffmans teoretiska perspektiv. Det fjärde kapitlet behandlar metoden för studien. Här motiveras och beskrivs metod, sökning i databas, urval, bearbetning och analys samt etiska ställningstaganden. I kapitel fem presenteras studiens empiriska material som i kapitel sex, analyseras med hjälp av Goffmans verktygslåda och den symboliska interaktionismen i förhållande till tidigare forskning. Det sista och sjunde kapitlet förs en slutdiskussion utifrån studiens syfte och frågeställningar. Studien avslutas med källförteckning och fyra bifogade bilagor.

2. Tidigare forskning

Vårt sökande efter tidigare forskning gav oss följande studier som vi anser vara relevanta i förhållande till vår observation. Dessa belyser ett liknande möte mellan brukargrupper, studenter och yrkesverksamma inom socialt arbete som gör det enkelt att relatera till vår studie och föra en diskussion kring. En av forskningsrapporterna lyfter diskrepansen mellan Socialtjänstens mål vad det gäller delaktighet och den faktiska verkligheten.

Waterson och Morris (2005) har skrivit artikeln: *Training in 'Social Work: Exploring Issues of Involving Users in Teaching on Social Work Degree Programmes*. I sin studie har de undersökt hur studenter som läser till socialarbetare har möjlighet att lära sig ny kunskap tillsammans med brukare och på så sätt minska maktskillnaderna. De menar att maktläget faktiskt kan bli det motsatta till viss del, då brukarna blir dem som lär ut kunskap till studenterna. Författarna hänvisar till Department of Health (2000) i Storbritannien, som betonar en mer kvalificerad arbetskraft som ska arbeta med vårdtagare genom utbildningsprogram för att utveckla ny kvalificerat socialt arbete. Fokus i utbildningen ligger på att öva färdigheter, så som att kunna lyssna aktivt på andra, vara engagerad och sätta sig in i andras perspektiv. Författarna lyfter fram attribut som: öppenhet, ömsesidighet, kommunikationsförmåga och ansvarskännande som några punkter som är viktiga i socialt arbete. Vikten av att involvera brukare i den praktiska undervisningen både i klassrummet och utanför understryks i artikeln. I studien studeras hur brukare tillsammans med studenter under fyra halvdagars workshops, utvecklar kunskap ihop där huvudsyftet var att utveckla allmänna färdigheter inom socialt arbete. De lärandemål som fanns var: Att utveckla en medvetenhet av betydelsen av att arbeta ihop med brukare och utveckla färdigheter därefter. Att utveckla en teoretisk förståelse av en god bedömd praxis och att utveckla färdigheter i en enkel kommunikering. Det lades vikt vid att grupperna skulle spegla den etniska sammansättningen av det lokala området samt att deltagarna var av blandade klassbakgrunder. Det var också av betydelse att grupperna var blandade så inte någon grupp bara innehöll studenter. Det var viktigt att det användes ett språk som alla förstod. Deltagarna fick göra olika övningar ihop där de bl.a. fick betygsätta olika erfarenheter som de varit med om i livet och därefter jämföra och försöka förstå varandra. Här var också alla inblandade i den framåtdrivande processen där deltagarna gemensamt utforskade likheter och skillnader. Studenter uttrycker i artikeln det positiva med att kliva utanför myndighetsrollen i övningarna. De lyfter också fram insikten de fått i brukarnas kompetens och styrkor. Studenterna som deltagit var mycket mer entusiastiska i att arbeta i ett samarbetsprojekt efter att ha upplevt hur det var att byta kunskaper med brukare. Det viktigaste värdet av dessa dagar var betydelsen av studenternas lärande, innehåll och reflekterande uppmärksamhet i inlärningsprocessen. Studenterna påpekade att lärdomarna från workshopsdagarna kommer vara till god hjälp i förståelsen i interaktion med andra brukargrupper än de som de interagerade med i övningarna, vilket var en av många positiva utfall. Samtidigt fanns en medvetenhet om pressen att få saker gjorda fort, det gäller att hitta en balansgång. Resultatet av dessa dagar blev att Department of Health 2004, tillsatte en rådgivande brukargrupp som får delta i utbildningen både när det gäller utveckling av läroplaner, undervisning och bedömning. Syftet är att utveckla allmänna värderingar,

attityder, utveckla teoretisk förståelse och nya färdigheter, genom interaktionen med brukare (Waterson & Morris, 2005).

I en rapport av Börjesson, Devall, Heule och Kristiansen (2009) *Vi och dom: att ifrågasätta en gränsdragning*, belyses kraven på att anpassa de sociala insatserna efter de behov som finns och för att skapa en delaktighet för missgynnade personer. Detta är något som har fått en starkare ställning på senare år, dock har det saknats verklighetsbaserade exempel på hur det kan genomföras i den sociala praktiken och i utbildningar (Socialstyrelsen, 2013, Denvall, Heule & Kristiansen, 2007). På Socialhögskolan i Lund genomfördes 2005 för första gången en mobiliseringskurs för socionomstudenter och personer från olika brukarorganisationer. Kursens mål var att öka på antalet brukare som utformare av nya lösningar på sociala problem, utöka kunskapen genom att tillföra ny sådan samt att verka som forum för forskning. Konceptet handlar om ett gemensamt lärande under samma villkor. Kursen bygger på tre områden som inte fungerar i dag. Det ena problemområdet handlar om att brukargrupper upplever sig inte bli tagna på allvar och de upplever sig marginaliserade där det finns ett stort gap till professionen. Det andra problemområdet handlar om att det från politiska håll finns påtryckningar för en utbildning mer nära folket. Att vara en brygga mellan teori, praktik, forskning samt brukares erfarenhetsbaserade kunskap. För det tredje ses en brist i huruvida brukare kan påverka vilken kunskap som lärs ut. På sin höjd bjuds brukare in som föreläsare, men detta ses som passiv medverkan och fortsätter att spåda på vi och dem mentaliteten, samt svårighet att se varandras verklighet. Den gemensamma kursen genomförs genom att ge alla deltagare möjlighet att berätta om sin livshistoria, genom gemensamma lektioner och genom workshops (framtidswerkstäder). Dessa i sin tur resulterar i projekt som presenteras för politiker och forskare för att göra ett försök att förändra mot ett mer anpassat stöd, format efter det behov som finns.

Författarna menar att det finns två övervägande anledningar till att brukare bör engageras i utbildningen. Dels finns det en *inflytandedimension* som kommit att betyda mycket i Sverige. Medborgarinflytande när det gäller både samhällsplanering och demokrati spelar stor roll. Men också olika rättigheter för patienter och brukare lyfts fram. Kundens roll inom kvalitetsanpassning och serviceutveckling är ytterligare aspekter som betonas. Här menar författarna att en viktig resurs är kunskapen om kvalitet och att kunden är en central aktör som inte bara ska ses som en passiv konsument. Här ligger betydelsen i brukarens rätt att få insyn i och vara delaktig i den vård och service som hen har rätt till. Den andra anledningen till brukarmedverkan är *kunskapsdimensionen*. Här läggs en stor vikt vid professionens förmåga när det gäller att fatta rätt beslut. Betydelsen av brukares egna kunskaper och erfarenheter har ökat i större utsträckning och ses som en viktig resurs i utredningar. Den kunskapen hämtas bäst in i dialog mellan profession och brukare. Frånvaro av brukarperspektiv sågs som ett av argumenten till starten av mobiliseringskursen. Utvärderingen visade dock att en viss positionsförskjutning hade skett då brukarperspektivet fortfarande kom lite i skymundan, men att det besvärligaste hindret ändå låg i bristen på ett gångbart språk där brukarens potential och möjligheter kan beskrivas och synliggöras. En viktig lärdom som samtliga studenter framhöll i utvärderingen, var de negativa attityderna kring kategoriseringar av ”socialarbetaren” och ”brukaren”, som krympte i samband med erfarenhetsutbytet mellan de

båda grupperna. Det handlade om att riva hinder i strävan att förstå varandra och låta erfarenheterna få komma till uttryck. Många av uppdragsstudenterna uppger också hur viktigt det var för dem att uppleva att deras kunskaper var en tillgång. Sammantaget visar utvärderingen att ett icke-hierarkiskt förhållningssätt i den aktuella kursen är en förutsättning för att studenternas livserfarenheter ska få utrymme, och på så sätt nå upp till de viktiga kurskraven som ses som en dekonstruktion av det sociala arbetet (Börjesson et al, 2009).

I studien *Meeting face to face creates new insights: Recruiting persons with users experiences as students in an educational programme in social work* berättar författaren Askheim (2012) om en kurs i social utbildning som ägde rum på högskolan i Lillehammer i Norge under 2009 och 2010. I denna kurs deltog förutom de interna studenterna även personer utifrån som hade erfarenheter av att ha fått hjälp av välfärdstjänster. Dessa personer benämns som externa studenter i studien. Likt studien från Waterson och Morris så lyfter Askheim fram vikten av en jämn fördelning mellan interna och externa studenter, för att få ett så framgångsrikt resultat som möjligt, detta möjliggör också att diskussioner blir mer öppna. Syftet med kursen var att ge ny kunskap till deltagarna om de eventuella konsekvenser marginalisering och maktlöshet kan skapa och hur konsekvenserna kunde ifrågasättas när brukarens kunskap och erfarenheter betraktades som giltiga i förhållande till dessa problem. Mer specifika mål som beskrivs är att ge studenterna en inblick i hur maktrelationerna skapas mellan vårdtagare och yrkesverksamma. Vad egenmakt kan innebära på olika nivåer och hur den kan realiseras i praktiken, och hur användarkompetens och yrkeskompetens kan komplettera varandra. Kursen bestod av flera olika arbetsmetoder där det fanns en uttalad förväntan i ett aktivt deltagande från alla studenter. Deltagarna jobbade mycket i grupper och fokuserade på begreppet egenmakt. Tillsammans jobbade de fram projekt som de sedan skulle redovisa i den form som passade gruppen bäst. Utvärderingen av kursen visade att studenterna var eniga i att deras förväntningar på kursen hade uppfyllts. Särskild vikt lades vid den ökade insikten av vad praktisk egenmakt och dess konsekvenser kan innebära. Tidigare hade det mer legat på en teoretisk bas. Något annat som nämndes var lärdomen kring hur viktigt det är reflektera över sin roll som professionell och hur man bemöter brukare. Många positiva röster höjdes från de interna studenterna kring de externa studenternas medverkan som delat med sig av sin kompetens och sina erfarenheter vilket har stor betydelse för deras framtida yrkesroll. En utmaning som de interna studenterna uttryckte i det gemensamma samarbetet låg i mötet mellan deras teoretiska kunskaper och de externa studenternas praktiska kunskapsbas. Här tvingades de interna studenterna tänka mer praktiskt och anstränga sig för att alla skulle kunna delta på lika villkor och för att allas åsikter skulle få ta plats. De externa studenterna å andra sidan uttryckte tankar som att man blivit mer medveten om sina egna möjligheter, blivit modigare, fått mer kunskap, besekrat sin osäkerhet och rädsla för att vara i en ny miljö och våga ta steget in i studentlivet.

Samtantaget kände studenterna att det fanns ett stort värde i den delaktighet som präglade den gemensamma kursen i form av kunskapsutbyte och interaktion under grupparbeten. Samtliga deltagare upplevde att hindren emellan grupperna nästan hade suddats ut under kursens gång och många betonade vikten av att bli behandlade som jämlikar. Författarna nämner en ”speglad process”, och menar att kursen ”gav de interna studenterna en chans att

”förstå de andra” på ett nytt sätt, medan de externa studenterna fick möjlighet att uppfatta och se sig själva i ett nytt ljus. Tillsammans blev de också medvetna om vilket språk som var gångbart för att alla skulle förstå. En relevant fråga som lyftes av många studenter var varför detta sätt att jobba inte har större tyngd i program för social utbildning. I synnerhet eftersom begrepp som brukarmedverkan, delaktighet och egenmakt har en stark position i de formulerade målen för utbildningsprogrammen. En slutsats som studien visar är att problemet inte ligger i avsaknaden av brukarmedverkan i utbildningsprogrammen, utan snarare att det finns en skev inställning och saknad av ett språk som beskriver brukares potentiella möjligheter till delaktighet. I den mån delaktighet lyfts fram som fokus i det sociala arbetets intresse, har det mest setts som ett föremål för vidare studier snarare än en källa för insikt i det sociala arbetets praxis (Askheim, 2012).

Beresford och Branfield (2006) har undersökt ett projekt som den brukarstyrda organisationen *Shaping our lifes* har genomfört. Under projektet har brukarrepresentanterna tittat efter socialtjänstens mål: att dels ha en god kvalitet på de stöd som erbjuds, och dels att stödet ska vara byggt på brukares delaktighet/medverkan. Här har de märkt att dessa mål inte riktigt går hand i hand utan att de ses som två olika diskurser. Det visade sig att brukarnas medverkan hade mycket liten påverkan på de tjänster som blev slutresultatet. Vad är då kvalitet inom socialt arbete? Det ansågs ofta vara kvalitet och delaktighetsfrämjande att kunna välja tjänster så som en kund väljer vilka varor man vill köpa. Det framstod två dominanta tillvägagångssätt vilken mätning av kvalitet skedde, det ena var genom den ekonomiska aspekten och det andra var genom den professionella aspekten. Dessa två aspekter har blivit kritiskt granskade och det visade sig att det visserligen skett en förbättring gällande brukares delaktighet inom socialtjänsten, men att det efterlysts mer brukarmedverkan i utformningen av hur kvaliteten mäts och utvärderas för att resultaten ska visa en riktig bild utifrån de som ska ha nytta av dem. Det finns inget som påstår att det som professionen anser vara av bra kvalitet är det för brukarna, däremot finns bevis som visar på motsatsen. När det kommer till att mäta och granska huruvida en tjänst är av god kvalitet eller inte har det visats att inte brukarna är delaktiga i hur eller vad som mäts. När brukargrupper har granskat socialtjänsten har det i vidare omsträckning synliggjorts en byråkratisk stelhet och liten förmåga till flexibilitet som hindrande faktorer. Här efterlyses eget kapital och mångfald, en socialtjänst som dels ser till individens personliga förutsättningar samt dels till en bredare holistisk syn som är synkad till de mänskliga rättigheterna.

Överlag upplevs en svårighet för brukare och brukarorganisationer att kunna påverka socialtjänstens policy. Här lyfts hinder som att den kunskap som brukare genom erfarenhet besitter inte värderas som viktig kunskap, man lyssnar mer på professionen. Vidare menas att brukarorganisationer inte får access utan dörrar förblir stängda. Organisationskulturen är många gånger svåra att förändra på grund av dess stelhet och det finns en brist på resurser som hindrar när nya arbetsätt så som en förflyttning mot mer delaktighet medför. En socialtjänst beroende av finansiella medel har svårt att gå emot professionen och därmed riskera stå utan finansiellt stöd. För förändring föreslås fyra sätt att stärka brukarinflytande och att öka den typen av kunskap. Först föreslås en gemensam utbildning för att utmana barriärer och fördomar samt öka på en bredare syn på kunskap och en beslutsamhet att vilja

förändra. Ytterligare sätt att stärka brukarinflytande är att säkra den mångfald som finns inom begreppet brukare, för att få rätt förutsättning att faktiskt kunna verka inkluderande och engagerande samt att bygga nätverk för brukargrupper för att på så sätt stärka och synliggöra. Slutligen identifierades två åtgärder att jobba med för att bidra till hur brukarnas kunskap ska få ett större inflytande. Dessa var att dels stärka brukarorganisationer/brukarnätverk både individuellt och på organisationsnivå, dels att visa/promota hur det kan vara framgångsrikt att jobba på detta sätt (Beresford & Branfield, 2006).

Sammanfattningsvis visar vår redovisade forskning på att det finns en stor brist på reellt brukarperspektiv och delaktighet i socialt arbete både i Sverige, Norge och Storbritannien. Detta trots att högt uppsatta riktlinjer pekar på att det är efter dessa värdeord som det ska arbetas efter. Under de tre liknande studierna från Sverige, Storbritannien och Lillehammer där brukarrepresentanter fick involveras som medstudenter i en avgränsad del på socionomprogrammet, uppmärksammades just de områden som inte fungerar idag i det sociala arbetet. Det var marginaliseringen gentemot de professionella där gapet är alldeles för stort. De belyste också problemet med frånvaron av brukarens erfarenhetsbaserade kunskap. Det sistnämnda sågs som en stor anledning till att dessa mobiliseringskurser tog fart. Tyngden låg inte bara i kunskapsdimensionen utan också inflytandedimensionen, vilket berör både demokratiska värden, rättigheter och delaktighet i sin egen livsvärld. I själva programmen som sådana såg man också en brist på brukarmedverkan. På sin höjd kunde det vara inslag av föreläsningar av inbjudna brukarrepresentanter. Något annat som lyftes fram i utbildningen är avsaknaden till ett gemensamt språk där brukarens potential och möjligheter kunde belysas och få större plats och där negativa kategoriseringar behövde bearbetas (Waterson & Morris, 2005, Börjesson et al, 2009, Askheim, 2012). Nu har vi redovisat för vår studie, relevant tidigare forskning som belyser viktiga delar som i senare kapitel som kan relateras till vår egen studie. Genom att tillföra Goffmans teoretiska verktygslåda till forskning och empiri hoppas vi kunna bidra till ny kunskap om hur delaktighet uppnås samt vilka faktorer som kan verka bidragande eller förhindrande. Vald teoriram kommer att användas genomgående under vår datainsamling, analysprocess och slutdiskussion som ett sätt att betrakta verkligheten.

3. Teoretisk ram - Symbolisk interaktionism

Symbolisk interaktionism som teori kan ses som ett verktyg genom vilket vi kan få hjälp att undersöka samhället och dess grupper när det handlar om mänskligt beteende och socialisationsprocesser (Eriksson & Markström, 2000, Trost & Levin, 2010). Det är dock viktigt att ha med sig en medvetenhet rörande den förförståelse och kunskap vi redan har kring olika företeelser sedan tidigare upplevelser och erfarenheter. Symbolisk interaktionism innehåller några grundläggande föreställningar om hur verkligheten är beskaffad. I denna studie ligger fokus på ett par begrepp från Erving Goffmans teoretiska verktygslåda. Dessa begrepp blir de verktyg som kommer användas i analysen av materialet, genom att löpande ställa empirin i förhållande till teorin och därigenom hitta relevanta samband på företeelser som framkommer. I följande kapitel kommer vi återfinna dessa verktyg under rubrikerna: *Stigma* och *Jagets dramaturgi* (Goffman, 2009) .

Varför just denna teori?

Trost och Levin menar att symbolisk interaktionism passar särskilt bra i studier där syftet ligger i att förstå sociala företeelser och är också till hjälp när syftet är att söka förståelse för en situation istället för att söka efter förklaring (Trost & Levin, 2010). Det känns därför relevant att använda oss av detta teoretiska synsätt, då syftet med vår studie ligger i att studera hur delaktighet kan påverkas och skapas genom social interaktion. Genom observation kommer vi att studera deltagarnas aktiva interaktion med varandra, för att på så sätt kunna utgöra vilka faktorer som kan verka stimulerande eller hindrade i denna sociala kontext.

Stigma

Goffman (2001) menar att begreppet stigma är en benämning på en misskrediterande egenskap, men inte i det avseendet att det hänförs till egenskaper, utan i interaktion och relationer till andra människor. Han radar upp tre olika typer av stigmat: **Fysiska** stigmat, som kännetecknas av kroppsliga missbildningar eller deformationer. **Psykiska** stigmat, som karaktäriseras bl.a. av drogmissbruk, viljesvaghet, orimliga trosföreställningar, fängelsevistelse eller psykisk ohälsa och till sist det **Sociala** stigmat som oftast förmedlas mellan generationerna så som rastillhörighet, religion och nation. Dessa stigmat är något som frångår från det ”normala” och tillskriver personer karaktärsdrag på ett negativt sätt, då de avviker från förväntningar och de normer som råder och dessa stigmat går inte att bortse från. I praktiken innebär det att dessa människor ofta blir bemötta på felaktigt sätt då de vid första intrycket kategoriseras och tillskrivs egenskaper efter sitt stigma, istället för att bli välkomnade in i det sociala sammanhang som pågår. Goffman för diskussioner kring vår identitet och nämner den virtuella sociala identiteten och vår faktiskt sociala identitet, där den förstnämnda utgår från vårt första intryck och dess förväntningar av en skapad karaktär i

första mötet med en individ. Han menar att en individ med avvikande egenskaper förvandlas till en utstött människa. Här lyfter Goffman fram skillnaden mellan den virtuella sociala identiteten och den faktiska sociala identiteten, som visar på bristen som uppstår i överenskommelsen mellan den tillskrivna identiteten som skapas i förväntningarna i mötet och den faktiska identiteten hos individen. I denna studie tillhör personerna från de sociala företagen den grupp som kan ses eller uppleva sig som stigmatiserade, eller åtminstone ses som representanter för en grupp som kan ses som marginaliserad. De har av olika anledningar hamnat utanför samhällets sociala arena och arbetslivet, på skilda sätt.

I denna studie kan det vara av värde att i samband med diskursen om stigma tala om det som Goffman (2009) kallar för *en given social fasad*. En given social fasad kan ha en tendens till att bli institutionaliserad genom stereotypa förväntningar på rollen. Här finns redan fasta roller. När en ny person kommer in i en sådan fasad finns redan färdiga roller och färdiga fasader, vi måste välja en lämplig fasad. Även om vi har som avsikt att fokusera på att lösa uppgiften är vi ändå tvungna att upprätthålla den fasad som följer med rollen. I relation med rollen som exempelvis biståndshandläggare följer alltså en färdig roll som måste tas hänsyn till oavsett om det handlar om att agera enligt rollens färdiga fasad, eller om det görs uppror emot den samme. Det samma gäller i rollen som hjälpsökande eller brukare.

Jagets dramaturgi

Goffman (2009) använder sig av perspektivet dramaturgi, där han menar att vi ägnar vårt dagliga och sociala liv åt självpresentationer i form av uppträdanden i olika roller på en teaterscen där vi framställer vår identitet, och vårt jag i interaktion med andra. Vi ”uttrycker oss” och genom framträdande gör vi anspråk på ett speciellt sätt att vara som i sin tur bidrar till en speciell definition av situationen. Om omgivningen accepterar och anpassar sig efter detta har personen som gjort anspråk varit framgångsrik och lyckats med att projicera en ny definition av situationen på ett effektivt sätt. Det sker ett samförstånd. En definition av situationen är relationell. Om en person ger ett förslag till en sådan genom framträdande kommer de andra att relatera till det. Deras respons på framträdandet, där de också framträder resulterar så småningom i en gemensam definition av situationen. Samstämmighet i vems eller vilkas anspråk som favoriseras kallas för en preliminärt fungerande enighet eller en tillfällig konsensus. Denna enighet kommer att ändras under tidens gång med tillägg och modifieringar (Goffman, 2009). Definitionen av situationen påverkar människors agerande. Detta förklarar att vårt beteende hänger samman med hur vi uppfattar andras handlande i olika situationer. Vi styrs och påverkas av vår tolkning av andras avsikter. Det är inte bara den rent muntliga interaktionen med andra som definieras och tolkas, utan vårt hälsotillstånd och sinnesstämning spelar också in liksom väderförhållanden, gruppsammanhang och i vilken lokal kontext vi befinner oss i (Trost & Levin, 2010).

Goffman (2009) menar att vi anpassar våra roller efter andra för att ge ett intryck av oss själva så som vi vill att andra ska uppfatta oss, där vi är offentliga (frontstage), men att vi också har sidor som vi inte vill visa upp där vi förblir dolda, bakom kulissen (backstage). Dessa sidor har betydelse för vad vi slutligen visar på scenen och vilket intryck som vi vill göra på vår

publik. Det kan handla om att vilja framstå som sund och hälsosam men i hemlighet ägnar man sig åt frosseri. Goffmans *jag* förutsätter och kräver en social kontext med en publik, medspelare och sin rekvisita, utan dem är *jaget* bara en kropp. Det handlingsmönster som visas upp under ett framträdande kallas roll eller rutin. När flera aktörer spelar samma roll inom t.ex. en yrkesgrupp uppstår ett socialt samband. Här blir vi tilldelade en roll som följer densamma. Goffman menar att vi inom detta sociala samband måste ge uttryck för den roll vi ska visa. En domare får inte visa tveksamhet, då kan publiken och spelarna misstänka att hen kanske inte är säker på sin bedömning. Interaktionen ska uttrycka det vi vill förmedla. I interaktion med andra framställer vi oss gärna lite bättre för att matcha förväntningar i samhället. Vi vill vara ett gott exempel, som en förnyelse eller bekräftelse på samhällets gemensamma, moraliska värden. Detta fenomen benämner Goffman som *idealisering* (Goffman, 2009). Idealisering kan också ske i motsatt riktning. Med det menas att det kan finnas grupper som av olika orsaker framställer sig som mer anspråkslösa, där man tonar ner välstånd och andlig styrka. Exempelvis kan familjen som söker ekonomiskt bistånd framföra en fattigdomsuppvisning när socialtjänstemannen kommer på besök, för att lättare kunna beviljas ekonomiskt stöd.

Hur vi framställer vår identitet på olika sätt är beroende på vilken kontext vi befinner oss i. Den för stunden valda identiteten påverkar hur vi blir bemötta och uppfattade av andra. Här menas att social interaktion kan uppfattas som en kontext där identiteter skapas, godkänns, förhandlas och förloras. I mötet med andra människor etiketteras vi för att skapa igenkänning (Charon, 2007). Hwang och Nilsson (2011) framhåller att det interaktionistiska synsättet ser på människan i första hand som styrd av handlingar i samspelet med andra snarare än styrd av egna inre drivkrafter. De menar att det är i det omgivande sociala systemet som förväntningarna på oss skapas och formar våra roller och målsättningar som är avgörande för vår individuella självbild och jaguppfattning. Den sociala interaktionen ses som en av de viktigare hörnstenarna inom symbolisk interaktionism och är något som vi människor gör nästan hela tiden genom tal och kroppsspråk (Trost & Levin 2010). För att interaktionen mellan individer ska fungera är det av stor betydelse att det finns ett gemensamt språk och uttryck som samtliga inblandade förstår (Goffman, 2009, Säljö, 2014). Goffman kallar det för *give expression*, vilket är överenskomna symboler över de uttryck man sänder ut, både i handling och med ord. Genom dessa utsända uttryck som kan ses som upplysningar om den egna personen menar Goffman att vi kommer med lögnar om oss själva. Detta sker både medvetet och/eller omedvetet. Det vill säga att personen som framställer sig har en medvetenhet i hur hen gör det, men det finns också en form av framträdande som är helt omedvetet genom exempelvis kroppsspråket.

Symboler kan uppfattas olika. Till exempel, i Sverige hör det till vanlig sed att man tar i hand när man hälsar, medan det i många sydeuropeiska länder passar sig bättre att "kindkyssas". Om man är en van resenär så definierar man därför inte situationen som konstig om någon vill "kindkyssas". Det är en symbol som man förstår och har lärt sig. Till skillnad från den person som aldrig varit utomlands och inte känner till denna hälsningsritual, blir situationen kanske lite olustig. Hwang och Nilsson (2011) och Trost och Levin (2010) menar att det krävs ett samspel där gemensamma innebörder är centrala för att kunna göra de sociala situationerna

meningsfulla. Varje människa som har vissa sociala egenskaper förväntar sig också att bli bemött på ett passande och anpassat sätt. När en person gör anspråk på en specifik roll gör hen också anspråk på en definition av situationen. Detta ställer också krav på att omgivningen ska behandla personen efter det. Det medför en moralisk press att behandla, bemöta på ett passande sett. För personen som gjort anspråk innebär det också att hen tar avstånd från det som inte görs anspråk på, samt den behandling som den definitionen av situationen hade medfört. Exempelvis kan en person som gör anspråk på att vara en framgångsrik företagsledare samtidigt medföra att hen inte får tillgång till medkänsla, sympati och stöd o.s.v. För en person som gör anspråk på att vara ett offer blir det motsatt effekt. Vi använder ständigt åtgärder för att skydda våra egna definitionsförslag. Detta sker genom försvarsåtgärder, genom att skydda sig själv och sina definitionsförslag och genom beskyddande åtgärder, men också via åtgärder för att skydda någon annans definitionsförslag. Detta fenomen kallar Goffman för samhällets organisation. Om en viss definition av situationen rubbas, ställs hela definitionen på spel och det uppstår ett obehagligt, förvirrat läge där hela det sociala systemet riskerar att bryta samman (Goffman, 2009). Ett exempel på när detta system riskerar bryta samman och skyddsåtgärder sätts in visas i följande studie.

Ångman, Hallgren och Nordström (2011) beskriver i sin studie om hur en konflikt mellan en skogsägare och intillboende grannar börjar växa när det uppdagas att skogsägaren vill hugga ner sin skog. För att belysa den sociala interaktionen i denna groende konflikt som innefattar frustration och motvilja använder sig författarna av Goffmans teoretiska ramverk och de sociala roller som aktörerna tar. Före konflikten ansågs relationerna mellan aktörerna som vänskaplig. Men när den kommande skog skövlingen blev känd för grannarna som motsatte sig detta förändrades interaktionen. Skogsägaren hade alltid blivit betraktad som en trevlig person vilket i den uppkomna konflikten skapade en förvirring i de olika rollerna och gjorde det svårt för grannarna att konfrontera honom direkt. De startade istället en aktionsgrupp på en ny social arena med ny uppsättning av roller där grannarna kontaktade olika medier för att göra sitt missnöje känt. Skogsägaren i sin tur uttryckte frustration över behandlingen han fått av sina grannar och upplevde sig som någon som det inte gick att prata med, och någon som det krävdes makt för att påverka, med tanke på grannarnas tillvägagångssätt. I ett offentligt möte mellan olika aktörer visade flertalet av de pådrivande grannarna en tydlig oro och verkade obekväma i sin motståndarroll mot sin ”vän”. Här ser författarna hur aktörerna försöker skapa och vidmakthålla socialt konstruerade roller och undvika förlägenhet i en strävan efter att upprätthålla en roll som skiljer sig från deras självpresentation.

Kritik mot Goffman

Goffmans interaktionsanalyser kritiseras för att vara alltför snäva och påstås ha en tendens till att enbart belysa den aktuella kontext en situation befinner sig i. Interaktioner är snarare något som påverkas av en bredare samhällelig kontext som ingår i en mer omfattande samhällsstruktur (Harste & Mortensen, 2007, Johansson & Lalander, 2013). Johansson (2004) kritiserar Goffman för att porträttera individen som en människa utan egenskaper, som varken har en kulturell eller social bakgrund och där inga framtidsplaner finns. Det är bara en

individ som är nutidsfixerad och fullt upptagen med att finna strategier att utreda kontexten individen befinner sig i. Neale, Nettleton och Pickering (2011) kritiserar Goffman för att hans dramaturgi ger ringa uppmärksamhet av hur individers beteenden och identiteter påverkas av strukturella, institutionella, materiella och kroppsliga faktorer som ligger bakom den individuella kontrollen. Betydelsen av kön, social klass, etnicitet eller ålder är inte heller något som uppmärksammas. Moe (1995) anser att Goffmans teorier och begrepp kan framstå som luddiga men menar ändå att han har en styrka i sina analyser och beskrivningar i människans strävan efter att göra den sociala interaktionen meningsfull samt hur vi har en förmåga att begrunda vårt beteende och handlande som av omgivningen kan uppfattas annorlunda. Detta är ett särdrag över oss själva och vår relation till omvärlden som är mycket viktigt för det nutida samhället.

4. Metod och tillvägagångssätt

Följande kapitel kommer redogöra för den metod som används i denna studie och varför. I studien genomförs en empirisk undersökning där kvalitativ metod används i form av en fältstudie med deltagande observation. Insamling av empiri och genomförandet av fältstudien kommer också att redogöras samt etiska ställningstaganden.

Tankar och frågeställningar dök upp kring delaktighetens dilemma under en tidigare VFU-period (praktik) hos oss. Efter vidare diskussioner började så småningom dessa tankar mynna ut i olika problemställningar som vi ville undersöka närmare. Under sökningen efter delaktighetsfrämjande metoder kom vi i kontakt med ansvarig för projektet:

Kunskapsutveckling i Samverkan (KuniS), med medel från Svenska arvsfonden. Detta är ett projekt som löper över tre år och har som syfte att få till mötesplatser där människor inom social företagsamhet, studenter och lärare på socionomutbildningen träffas tillsammans och delar med sig av kunskaper och erfarenheter. Vi erbjöds att få delta i den framtidsverkstad som skulle bli startskottet för detta delaktighetsfrämjande projekt. Efter mejlkontakt och ett möte, kom vi fram till att framtidsverkstan skulle kunna vara ett forum för en fallstudie att observera för att få svar på våra problemfunderingar. För att kunna upptäcka mönster i interaktionen mellan deltagarna valdes en induktiv, explorativ ansats. Med detta menas att vår observation utfördes utan förbestämd hypotes med endast lite kunskap inom området för att därmed söka en mer grundläggande förståelse, därför valdes att relativt förutsättningslöst starta i empirin (Björklund & Paulsson, 2003).

Framtidsverkstan fångade vårt intresse eftersom den som metod bygger på delaktighet och medverkan på lika villkor. Här såg vi en arena med möjlighet att observera hur delaktighet påverkas och skapas i den sociala interaktionen. Då framtidsverkstan ägde rum strax före tiden då vårt examensarbete skulle börja, fanns inte tid att göra någon egentlig litteraturgenomgång kring det valda problemområdet innan vi samlade in vår empiri. Istället påbörjades arbetet med att hitta en passande problemformulering med tillhörande syfte.

Fördelar och nackdelar med observation som metod

Einarsson och Chiriac (2002) nämner att en fördel med observation som metod är att det inte spelar någon roll vilken förmåga undersökningsspersonerna har att delge information, observation kan genomföras ändå. Här krävs inte något aktivt deltagande så som under intervju t.ex. Vid observation sker snarare informationen genom gruppens eller individens handlande. Detta kan vara en stor fördel vid observation av grupper som annars kan vara svåra att studera. En annan fördel med metoden är att svårfångade fenomen som icke-verbala beteenden så som miner och kroppsspråk kan fångas in under observation. Repstad (1999) lyfter fram att observation är ett starkt argument till forskningsmetod när man ska studera sociala samspel mellan människor, då det ger observatören direkt tillträde till vad som faktiskt sker framför ögonen, till skillnad från intervjumetod som ofta bara kan ge indirekt

information och andrahandskunskap. Einarsson och Chiriac (2002) tar upp forskaren som en möjlig felkälla under en observation. Om forskaren av personliga anledningar är påverkad av något, så kan detta leda till att de data som samlas in till viss del kan bli opålitlig. Repstad (1999) tar upp att en observation av människor också kan skapa en konstlad situation och kanske inte helt naturligt beteende när dessa vet om att de är observerade. Han menar också att metoden kan vara tids- och resurskrävande. Som observatör har man ju bara möjlighet att vara på ett ställe i taget, om man inte är två som vi var. Att vara två observatörer på samma fält, kan innebära både plus och minus. Det positiva är att vi kunde komplettera varandras intryck och jämföra våra tolkningar, men det negativa kan vara att det kan uppstå samordningsproblem. Vidare är det bra att använda sig av observation enligt Repstad (1999), när frågeställningen är ansluten till ett mer avgränsat och tillgängligt område. Skulle området handla om sådant som observatören har mycket goda kunskaper kring, kan det vara problematiskt att vara helt opartisk i sin observation då tendensen lätt kan bli bedömande istället för utforskande. Författaren lyfter även de positiva sidor som finns med att vara väl förtrogen med observationsområdet, nämligen en ökad förståelse och intresse kring vad som sker och kan på så sätt undvika att dra felaktiga slutsatser, dock bör man akta sig för att inte ta saker för givet.

Urval

Deltagarna i framtidsverkstan var 36 studenter och tre lärare från socionomprogrammet, en professor samt sju brukarrepresentanter från sociala företag. Ytterligare deltagare under framtidsverkstan var fyra personer från sociala företag som hade till uppgift att filma under de två dagarna. Vi som observatörer har inte varit med och påverkat urvalet av deltagare, utan dessa hade själva valt att delta genom en förfrågan från ansvarig för projektet. Vårt val låg i att välja just framtidsverkstan som den metod utifrån vår empiri samlades in från. Att det blev just den vi valde berodde på att den erbjöds oss när vi sökte efter ställen som arbetar delaktighetsfrämjande, och vi ansåg att den passade lämpligt utifrån vårt syfte. Trost (2010) tar upp begreppet *strategiskt urval*, och menar att detta är en urvalsmetod som passar när en studie söker en variation av respondenter, men också att det valda urvalet kan ge svar på det som avses att få svar på. Även fast vi inte kunde påverka urvalets fördelning mellan studenter och brukarrepresentanter så krävdes för vår studie att båda dessa grupper var representerade för att framtidsverkstan skulle kunna bli föremål för vår observation och på så sätt kunna svara på vårt syfte och frågeställningar. Dessutom krävs för framtidsverkstans genomförande och existens att detta strategiska urval är representerat. Hade bara en av grupperna varit deltagande hade det varit svårt att utbyta kunskap och erfarenheter kring de aktuella ämnen som framtidsverkstan berörde.

Vi är medvetna om att undersökningspopulationen är skevt fördelad mellan de båda grupperna vilket innebär att en jämnare fördelning troligtvis hade inneburit ett annat resultat. Dock upplever vi att det finns ett värde i det resultat som uppvisas i förhållande till studiens tyngdgivande och centrala begrepp. För studenternas del var framtidsverkstan en del av en valbar kurs på socionomprogrammet. Medan personerna från de sociala företagen fått en

intresseförfrågan ute i sina verksamheter. Kön fördelningen var tydligt ojämn då en övervägande mängd av deltagarna var av kvinnligt kön. Vi frågade aldrig om deltagarnas ålder, då vi inte tyckte det var relevant i förhållande till vårt syfte, men vi uppskattar att åldersspannet låg mellan ca 22-70 år, med en dominans av den yngre kategorin.

Deltagande observation

Syftet i denna studie är att studera hur delaktighet påverkas genom social interaktion. Vidare efterfrågas hur delaktighet skapas för brukarrepresentanter och varför delaktighet är eftersträvansvärt. Genom att studera människors beteende, sociala samspel och interaktion menar Kvale och Brinkman (2014) att det genererar en mer välgrundad kunskap genom att observera deras beteende, därför valdes i denna studie att anta denna kvalitativa metod som datainsamling. Einarsson och Chiriac (2002) menar att metoden är ett pålitligt sätt vid insamling av information på gällande grupper. Här handlar det inte bara om vad som sägs eller görs utan på vad som faktiskt händer. Genom att studera effekterna av delaktighet i denna studie kan vi också se varför, eller om det är eftersträvansvärt. Vidare åsyftar Robertsson (2003) att observation som metod ger utrymme för en mer naturlig process där deltagare interagerar med varandra snarare än vid intervju, där allt fokus hamnar på individen. Han menar att det studerade fältet skapar en speciell relation till observanten där dennes påverkan är oundviklig men inte nödvändigtvis störande för diskussionerna som förs. Vår roll som observant var känd i gruppen och vi försökte hålla oss i bakgrunden. För en del föreföll vi osynliga medan andra kunde ställa frågor både kring vår utbildning och pågående uppsats men också om vi ville vara med och delta i diskussionerna. Ur en etisk synvinkel reflekteras över vår medverkan och roll som observant och hur vårt deltagande kan ha påverkat slutresultatet. Vi har också reflekterat kring det faktum att vårt deltagande var ständigt närvarande, både under arbetets gång men också under raster. Vi klargjorde inte exakt när vi observerade och inte. Detta kan ha bidragit till falsk trygghet.

Observationen utfördes av författarna till denna studie under två heldagar, i en folkhögskola, sammantaget ca 15 timmar. Som hjälpmedel fanns block och penna. För att underlätta sökandet på relevant empiri fanns ett i förväg sammanställt observationsschema med tillämpliga frågor och företeelser som särskilt skulle observeras för att få hjälp med att besvara syfte och tillhörande frågeställningar (Se bilaga 3). Förutom att deltagarna blivit informerade tidigare om vår medverkan så blev de återigen upplysta om vår uppgift som deltagande observatörer under presentationen på dag ett. Tidigare forskning från Berlin och Carlström (2010) tar upp ett kriterium för vilka data som inkluderades i deras studie, nämligen vikten av återupprepningar i det observerade materialet men även i det som framkom i intervjuer. Då den aktuella studien pågick under en längre tid kunde författarna ringa in upprepade beteendemönster och på så sätt få mer tyngd i sin empiri. Här kan vi finna kritik mot oss själva, då observationen endast höll sig inom framtidsverkstans existerande på blott två dagar. För ett stabilare och mer sanningsenligt material hade det varit till fördel om vi fått tillgång till att medverka på fler liknande framtidsverkstäder. Det var dock inget vi kunde påverka.

I vår roll som observatörer var vi genom vår närvaro deltagande, och alla medverkande var informerade om vår närvaro och varför vi var där, vilket var i första hand som forskare. Vi deltog som observatörer och publik i grupparbetena och var vid några få tillfällen engagerade i någon mindre aktivitet utan att vara fullvärdiga medlemmar i grupperna (Einarsson & Chiriac, 2002). Om vi ville fick vi vara med i gruppaktiviteterna, men vi insåg snart att det var svårt att fokusera på att observera om vi samtidigt skulle koncentrera oss på något annat. Detta är också något som Einarsson och Chiriac nämner. Ytterligare en aspekt som de tar upp med detta är att som fullt delaktig observatör kunna påverka resultatet via sin närvaro så det inte blir helt sanningsenligt. Det är också svårt att klarlägga i vilken utsträckning observatörens medverkan faktiskt har. Med detta i beaktande valdes ganska snart att avstå från någon större medverkan. För det mesta observerade vi på olika håll, för att få så stor bredd som möjligt i datainsamlingen. All empiri samlades in via anteckningar.

Etiska ställningstaganden

Vi har genomgående under hela processen i vår studie försökt ha en etisk medvetenhet. Detta etiska förhållningssätt grundar sig på etikprövningsnämndens etiska regler och rekommendationer (SFS 2003:460). Det innebär att vi inför vår observation informerade projektledare och undersökningsdeltagare om deras roll i vår studie och vad syftet med vår studie var via ett informationsbrev (Informationskravet), (se bilaga 1). De blev också underrättade om vilka villkor som gällde för deras deltagande och att det var frivilligt att medverka samt att de hade rätt att avbryta när de ville. Detta medförde ett krav på att vi som observatörer fick ett samtycke för att kunna utföra vår observation (Samtyckeskravet). Vidare upplystes deltagarna om att deras identitet och personuppgifter kommer att förbli skyddat under observationen och i kommande uppsats (Konfidentialitetskravet). Om någon av deltagarna hade velat avstå medverkan i vår observation hade vi avstått från att observera just den personen och valt bort de delar av det insamlade materialet som hen deltagit i. Vetenskapsrådet (2011) uppmanar till att ha ett så objektivt förhållningssätt som möjligt där egen påverkan av olika skeenden bör undvikas. Detta var lite av en utmaning men något som ständigt reflekterades över och strävades efter, då våra egna erfarenheter och kunskaper präglade vårt synsätt, både var det gäller tidigare erfarenheter men också i hur vår pågående utbildning påverkat oss. Vår roll som forskare har inneburit att kritiskt granska våra egna värderingar och uppfattningar och vara uppmärksam på vart vårt eget intresse lutar i insamlandet av empiri (Kvale & Brinkman (2014).

Sökning i databaserna

Informationssökning kring tidigare forskning har samlats in via avhandlingar, rapporter och artiklar som tar upp liknande forskning. Vi sökte på ord som: Delaktighet, inflytande, brukarinflytande, brukare, socialt arbete, social ekonomi och framtidsverkstad. Samtliga ord eftersöktes både på svenska och engelska. Sökandet skedde i Libris, Proquest, Primo,

SwePub, Google Scholar, Avhandlingar.se, och Powerus.se. Vi tog också hjälp att finna relevanta artiklar via referenser i de artiklar och böcker som lästes, samt tidigare kurslitteratur. Artiklarna som använts är både nationella och internationella samt mestadels skrivna efter 2005 och framåt för att få en så aktuell överblick som möjligt över området

Bearbetning och analys

Den symboliska interaktionismen är studiens huvudsakliga analytiska verktyg, i synnerhet Erving Goffmans teorier och framställning av jagets dramaturgi och stigma samt hur dessa teorier skapas i social interaktion. Teorikapitlets perspektiv på delaktighet och sociala interaktion är delvis skrivet innan observationen, för att lättare kunna utforma observationsguiden. Analysen utmärks inte av en specifik systematisk analytisk teknik, istället analyseras materialet med hjälp av Goffmans teoretiska utgångspunkter, som ligger till grund för studiens analys och förståelse. Med andra ord pågick en ständig analys genom Goffmans glasögon vid observerandet av det sociala framträdandet av deltagarna. Då vi sökte efter aspekter som påverkade delaktighet och även verkade skapande av densamma var det av intresse att notera hur interaktionen mellan deltagarna utvecklades, och vad som verkade stimulerande respektive hindrande. Då Goffmans teorier belyser betydelsen av hur vi framställer oss på den dagliga teaterscenen, och hur vi använder oss av olika symboler för att göra intryck på vår omgivning, så upplevs detta sätt att analysera vår observation som relevant. Det fanns redan under observationen en medvetenhet kring vilka teman eller ämnen som kunde bli aktuella för den kommande analysen. Efter datainsamlingen så sammanställdes empirin. Därefter började sökning på tidigare forskning som kunde vara aktuell och jämförbar med denna studie.

Vid analysarbetet bearbetades systematiskt empirin och kopplades ihop med de uttalanden och tendenser som liknade varandra och som kunde hamna under en gemensam kategori. Detta sätt att analysera kan liknas vid det som Kvale och Brinkmann (2014) benämner som *meningskategorisering*, som syftar till ett metodiskt sätt att handskas med de data som blivit muntligt uttryckta genom att systematiskt kategorisera dessa. Tre stora kategorier växte fram i materialet: Stigma, maktaspekter och kunskapsaspekter. Dessa i sin tur mynnade ut i underkategoriseringar, som metodiskt bearbetades kategori för kategori. Detta genom att sammanställa empiri, teori och aktuell forskning. Det var ju inte bara uttalanden som vår empiri baserades på utan även social interaktion i allmänhet vilket gjorde att vår tolkning fick företräde i att analysera vilken kategori som vald empiri skulle hamna under. I nästa steg fördes en diskussion kring analysresultatet. Här lyftes egna tankar kring det som framkommit i analysarbetet och vävdes in i de tendenser och aspekter som visat sig i interaktionen och uttalandena under observationen. Genom Goffmans glasögon kunde delvis ny kunskap och förståelse nås kring intressanta aspekter som framträdde på den sociala teaterscenen som verkade både stimulerande och hindrande gällande skapandet av delaktighet. Dock var det mycket som bekräftade tidigare forskning. I diskussionen kunde också slutsatser dras likväl som det också dök upp nya frågor som vi lyft vidare till fortsatt forskning i kapitel sju.

Reliabilitet

Bryman (2002) benämner att reliabilitet innebär forskarens tillförlitlighet till resultatet i studien. Hög reliabilitet uppnås när vem som helst kan genomföra studien igen och erhålla samma resultat. Denna studie är inte av kvantitativ karaktär på så vis att undersökningens mått är stabila och mätbara, detta kan betraktas som icke reliabelt och minska undersökningens pålitlighet. I vår kvalitativa studie handlar det om att tillvägagångssätt och studiens resultat noggrant beskrivs för att öka reliabiliteten. Då det är vi som observatörer som har tolkningsföreträde finns en risk att vår subjektiva bedömning kan minska reliabiliteten. Det kan å andra sidan ha stärkt reliabiliteten att vi var två stycken som tillsammans har tolkat materialet på ett likvärdigt sätt.

Validitet

Validitet står för hållbarhet och giltighet. I kvalitativa studier betyder det att man undersöker det som var avsett att undersökas från början. För att uppnå en hög validitet bör empiri och resultat hänga ihop (Bryman, 2002). Då studien riktade sig mot att undersöka delaktighet för brukarrepresentanter blev den aktuella framtidsverkstan en relevant källa att hämta empiri ifrån. Hade vi valt att genomföra studien på en skola så hade validiteten sjunkit betydligt. Eftersom det inte var individers personliga upplevelser vi var ute efter i första hand utan snarare hur delaktigheten skapas och påverkas i social interaktion med andra, ansåg vi att observation var det mest fördelaktiga för vår studie och dess resultat. För att öka validiteten valde vi att utgå från ett i förhand sammansatt observationsschema. På så sätt var det lättare att ringa in de företeelser som framgick under observationen och som i slutändan kunde svara på vårt syfte och frågeställningar (Bryman, 2002).

Generaliserbarhet

Här ligger fokus på om studien går att genomföra i en annan kontext och om det går att generalisera till andra samhällsgrupper. Dock ska man vara försiktig med att generalisera i kvalitativa studier, då människor och situationer är unika (Bryman, 2002). Då de representerade urvalsgrupperna var så pass skevfördelade anses inte resultatet vara helt generaliserbart i förhållande till liknande kontexter. Hade grupperna varit jämnare fördelade hade vi med stor sannolikhet fått ett annat resultat.

5. Empiri

Att uppnå delaktighet i en metod som t.ex. en framtidsverkstad kräver enligt Åhnby, Svensson och Henning (2013) att alla deltagare är aktiva gruppmedlemmar som tar ett gemensamt ansvar på vad som ska göras. Det talas om social gemenskap, bestående av delaktighet och gemenskap. Vidare påtalar författarna att en organisationsstruktur liksom den i en framtidsverkstad bidrar till den yttre ramen som ger förutsättning för den inre processen där inflytande i de frågor som är aktuella avser skapa rätt underlag till ett förändringsarbete genom kollektivt deltagande och social gemenskap. Författarna tar upp två viktiga förhållanden som är viktiga när det kommer till att genomföra en framtidsverkstad. Det första handlar om de yttre ramar som verksamheten ska verka inom. Här bestäms vilka frågor som ska behandlas, hur ser hierarkin ut, finns det någon ledare? Hur demokratiskt är det o.s.v. Det är inte bara resultatet som är det viktiga, utan även gemenskapen och bildandet av nya sociala nätverk. Tillsammans skapar detta en positiv kraft till förändring (Åhnby et al, 2013).

Framtidsverkstans organisatoriska utformning

Framtidsverkstäder är en metod som stödjer människor i möten med andra människor och där de tillsammans på ett delaktighetsfrämjande och konstruktivt sätt arbetar med och mot gemensamma intressen. Den är uppbyggd av flera efterföljande faser med start i *förberedelsefasen*. Men den aktiva framtidsverkstan startar med *kritikfasen*, som söker efter problem i det för framtidsverkstan valda temat. Här är syftet att lyfta fram det som brister, utan att bli kritiserad av andra deltagare, men också att bli stimulerad till att ta tag i de frågor och bekymmer som temat omges av i nuläget. Detta gör framtidsverkstaden till en öppen och neutral mötesplats där kunskapsutbyte uppmuntrar till en konstruktiv dialog. Nästa steg är *visionsfasen*. Här ska deltagarna släppa alla problem och fritt fantisera om hur det kunde se ut i den bästa av världar. I den här fasen uppmuntras spontanitet och kreativa förslag som inte låter sig hindras av vardagens rutiner och vanor. Denna fas karaktäriseras av glädje och inspiration. Sedan tar *handlingsfasen* vid. Här omvandlas tidigare kritik och visioner till realistiska och handlingskraftiga förslag. Deltagarna jobbar gruppvis utifrån intresseområde och tillsammans förankras handlingsplaner där det bestäms vem som ska göra vad, när, hur och varför. Efter att alla sedan fått redovisa sina förslag och fått respons på dem så fortsätter arbetet på "hemmaplan" ett tag. För att alla bestämda förslag ska få en verklighetsbaserad fortsättning, så krävs en *uppföljningsfas* för att hålla processerna vid liv. En lyckad framtidsverkstad bygger på delaktighet och engagemang, vilket förutsätter ett kontinuerligt utvecklingsarbete (Denvall & Salonen, 2000).

Studiens syfte har varit att studera hur delaktighet påverkas i social interaktion. Vidare har vi ställt frågorna hur delaktighet skapas för brukarrepresentanter och varför delaktighet är eftersträvanvärt. Detta har vi valt att observera genom de glasögon som symbolisk interaktionism och Goffmans dramaturgiska teori belyser. Följande avsnitt avser att

presentera studiens empiri som vi i nästkommande kapitel analyserat med hjälp av ovannämnda glasögon för att besvara frågeställningarna för studien.

Vi hämtar vår empiri ifrån en framtidsverkstad som ägde rum på en folkhögskola i en västsvensk stad i två dagar under våren 2015. Deltagare var 36 socionomstudenter, sju medlemmar från olika sociala företag, fyra medlemmar från sociala företag som skulle filma, tre lärare och en professor samt en projektledare och två processledare som höll i framtidsverkstan. Kvinnorna var överrepresenterade gentemot männen. Utgångspunkten var att tillsammans arbeta med temat: *Hur kan social ekonomi och socionomutbildning utveckla kunskap tillsammans?*

DAG 1

En tidig vårdag i Mars parkerar vi utanför den folkhögskola där framtidsverkstan skulle äga rum. Vi är ganska tidiga så det är folktomt runt omkring. Det är lite småregnigt så vi skyndar in i värmen. Väl på insidan undrar vi vart framtidsverkstan befinner sig, vilket en tillmötesgående kvinna informerar oss om. Förväntansfulla går vi upp för den slingriga trappan som leder oss till en övervåning där det pågår lite aktivitet här och där. Det finns många salar utspridda och det tar någon minut innan vi inser att en del av de personer vi möter inte tillhör den framtidsverkstad som vi ska observera, utan att detta är en folkhögskola med många olika inriktningar. Längst bort på övervåningen ser vi några personer sitta och samtala i de färgglada soffor som står utplacerade och någon står och lägger ut broschyrer och böcker på ett bord intill en sal. Vi närmar oss och hör musik som inbjudande lockar oss in i salen. Där inne möts vi av projektansvarig för projektet, som välkomnar oss, samt de två processledare som ska hålla i framtidsverkstan. Vi är lite tidiga så det har inte kommit så många än. Vi bedömer salen som förhållandevis liten i förhållande till alla de stolar som står uppställda i flera halvmåneformade rader. Längst bak håller några personer på med att montera upp flera stora kamera- och filmstativ. På kortsidan är det framdukat med välfyllda fruktfat, termosar, muggar och färdiga mackor på ett bord, för deltagarna att hugga in i när de anländer. Vi tar varsin kopp te och macka och slår oss ner i ändan på en stolsrad. Blicken fastnar på whiteboarden som signalerar framtidsverkstans temafråga: Hur kan social ekonomi och socionomutbildning utveckla kunskap tillsammans? Bredvid tavlan står ett par stativ med stora vita blädderblock som väntar på att bli fyllda av kreativa ord under de kommande två dagarna.

Allt medan Håkan Hellström spelas ifrån högtalarna börjar salen fyllas på av förväntansfulla deltagare. De plockar åt sig av frukostbordet och ställer sig sen och pratar med sådana som de redan känner. Snart böjar deltagarna att slå sig ner i stolsraderna. När klockan är nio höjer projektledaren rösten och sorlet från församlingen avtar. Hon hälsar alla välkomna och berättar att hon ser fram emot dessa två dagar som hon förberett. Efter en kort presentation så lämnar hon över till processhandledarna som ska leda hela framtidsverkstan framåt under de två dagarna. De berättar hur en framtidsverkstad går till och hur schemat över dessa dagar är planerade. Deltagarna blev påmind om att denna framtidsverkstad präglas av ett aktivt

deltagande på lika villkor där allas åsikter räknas. Första aktiviteten som ska genomföras är en liten ”lära känna stund”, när deltagarna två och två ska presentera sig för varandra och berätta lite kort vilken känsla man kom med idag. Aktiviteten höjer ljudnivån i salen när alla börjar samtala med varandra. Uttalanden som: ”Det ska bli spännande att få delta i en framtidsverkstad”, ”Jag vet inte riktigt vad det innebär med framtidsverkstad...”, ”Vad är egentligen social ekonomi?”, hördes från flera håll.

Det upplevdes som viktigt att klargöra för församlingen vad social ekonomi egentligen var, då kritiska röster från studenterna uttalade att man fått alldeles för lite kunskap om social ekonomi i utbildningen, men även inför framtidsverkstan hade informationen varit bristfällig. Alla som ville fick komma med sin definition på vad social ekonomi kunde innefatta. Socionomutbildningen verkade inte behöva någon speciell presentation utan det antogs helt enkelt att alla visste vad en socionom var för något.

Kritikfasen

Kritikfasen börjar med att den stora gruppen delas in i flera mindre grupper om ca 8 personer i varje. Här diskuteras brister i kunskapsutbytet och vad som inte fungerar i dagens läge. Det hördes yttranden som:

”Kunskap värderas olika”, ”Bristande kunskap och gemensamma arenor”, ”Vi och dommentalitet”, ”Kunskapssynen på universitetet”, ”Kunskap är något som fördelas av universitetet”, ”Organisationen förmedlar ingen dialog”, ”Akademin är slutet”, ”Makt, roller och positioner”, ”Brist på resurser”, ”Vilken kunskap efterfrågas”, ”Man blir talad till inte delaktig”, ”Akademiskt språkbruk”. ”Myndighetsrollen är överlägsen, mer mänsklighet”, ”Vill möta brukare i större utsträckning under utbildningen”, ”Egna erfarenheter ska helst inte synas, man ska professionaliseras”, ”Diagnosen stämplar”, ”Socionom tolkningsföreträdare”.

Under kritikfasen observeras diskussioner angående den stelhets som finns i skolans ovanstyrda värld. Det finns redan färdiga mål och deadlines och det upplevs svårt att kunna skapa plats för nya ämnen.

– Om jag vill fördjupa mig i denna typ av kunskap får jag göra det ideellt utöver den övriga skolan, säger en socionomstudent. En annan student menar att här har skolvärlden gjort ett ställningstagande där det visas att det inte är lika viktigt som andra obligatoriska ämnen eftersom det erbjuds, men att det då är frivilligt och oftast utöver den vanliga undervisningen. Ett annat problem som diskuteras är bristen på gemensamma arenor.

– Det är som om vi lever i olika världar, och världarna möts aldrig på lika villkor, säger en student.

– Att delta i framtidsverkstan är för mig ett sätt att bearbeta egna erfarenheter av tidigare möten med socionomer/socialarbetare som inte är så goda, säger en person från social ekonomi.

- Jag tänker på det där med roller, jag är ju bara en människa men jag går lätt in i rollen som sjuk, uttrycker en annan person från social ekonomi.

Vid en genomgång av alla grupper problemområden kommer deltagarna fram till följande svårigheter som visar sig i de uttalanden som gjorts under kritikfasen: Snäv kunskapssyn, brist på gemensamma arenor, vi och dem mentalitet, organisationskultur och brist på resurser. Under arbetet är samtliga deltagare engagerade och ger uttryck för att det som görs är viktigt. Kritikfasen avslutas med en kort pantomim som varje grupp ska visa upp för övriga deltagare, som har att göra med något av de problemområden som framtagits.

Under rasten går många deltagare ut och promenerar. Det sker en naturlig indelning i smågrupper om tre, fyra eller två. Alla går åt olika håll. De grupper vi ser håller sig till sin gruppering, studenter för sig och social ekonomi för sig. När rasten är slut kliver alla in i salen igen med ny energi och stämningen verkar god.

Visionsfasen

Nästa steg är visionsfasen. För att få igång gänget igen så ska de två och två utföra en snabb härmlek, vilket framkallar mycket skratt hos deltagarna. Näst på tur står en brainstorming som börjar trevande, men efter ett tag haglar det förslag och tempot är högt. Det verkar inte finnas något slut på fantasierna kring vad deltagarna kan tänka sig göra tillsammans. Under denna fas är det tydligt att socionomstudenterna dominerar, det är inte så många förslag som kommer från social ekonomi. Vi kan räkna till sammanlagt 90 förslag som denna övning resulterar i, exempel på detta är: Starta ett band tillsammans, gemensamma seminarier, motstånd mot administrationen, gemensamt läger, alternativ kurslitteratur, varva teori och praktik genom hela undervisningen, alla studenter får en mentor från social ekonomi, bjuda in brukare till halvdagsföreläsningar, starta ett politiskt parti m.fl. I nästa steg får varje deltagare fem små röda klisterlappar var att placera på de förslag som tilltalar en bäst. Med stor iver tar deltagarna sig an uppgiften och börjar trängas på golvet runt alla förslagen som ligger utspridda där för att sätta sina klisterlappar, och på så sätt vara med och påverka utgången på den 10-topplista som kommer att utkristalliseras när alla lämnat sin åsikt.

Nu var det dags för att vara kreativ igen. Alla smågrupper hade blott en halvtimme på sig att skapa ett litet skådespel kring en av de bidrag som fanns med på tio-topplistan, som ska visa hur man vill att samspelet mellan socionomer och personer i social ekonomi ska se ut om fem till tio år. De grupper som vi kan överblicka går igenom en period av suckande och misströstande för att sedan övergå till en beslutsamhet att fixa detta. Här ser vi också att det är socionomstudenterna som tar en ledande roll. De känner varandra väl sedan tidigare och spinner loss med alla möjliga förslag. I de grupper som det fanns en ensam person från social ekonomi föreföll den personen hålla sig i bakgrunden. Vi tolkar det som att det finns ett outtalad önskan om att gruppen ska bli färdig med uppgiften och därför är alla tacksamma att någon tar befälet. Vi kan se att när tiden börjar ta slut så fördelar gruppleadaren olika roller.

Här blir personerna från social ekonomi och lärare bortglömda. Vid uppvisningen syns dock inte denna uppdelning, det går inte att se vem den uttalade ledaren är. I ett av bidragen vill gruppen visa upp vikten av mentorskap, och det är en person från social ekonomi som är i fokus och pratar mest. En annan grupp visar upp en pantomim där deltagarna byter namnskyltar och andra skyltar där det står saker som de olika deltagarna är rädda för eller gillar. Det ska föreställa symboler för att byta liv med varandra för ett tag. Samtliga bidrag applåderades generöst av åskådarna. Detta var sista aktiviteten för dagen.

DAG 2

Nästa dag när vi anländer till folkhögskolan så känns allt lite mer avspänt. Ur högtalarna i salen hörs lite jazzmusik som får de morgontrötta att komma i stämning medan de intar sitt kaffe och sin smörgås. Deltagarna hälsar på varandra på ett mer igenkännande sätt. På stativen och whiteboarden hänger mängder med stora vita planscher fullklottrade av tankvärda ord som vittnar om gårdagens ambitiösa aktivitet. Idag ska alla visioner och drömmar plockas ner på marken och omformas till något mera realistiskt och greppbart. Processledarna hälsar alla god morgon och för en liten diskussion kring hur gårdagen hade fortlöpt.

- Jag tycker att det blev mycket fokus på hur vi ska ändra skolans sätt att arbeta, det beror nog på att vi är så många från skolvärlden, säger en student.

Många uttrycker en nöjdhet med gårdagen och tycker att det varit kreativt. En student säger att det finns en oro för att det som görs under dagarna ska stanna där i rummet, att arbetet som läggs ned ska vara förgäves, många nickar och håller med.

- Hur ska vi kunna arbeta så att det faktiskt ska ske något?

Projektledaren lugnar gruppen och upplyser om att det faktiskt händer saker i samhället. Samarbete mellan studenter/socialarbetare och brukargrupper håller på att växa fram. Vidare ger hon tips om hemsidor och böcker för att kunna läsa mer inom området. I stora drag ger församlingen uttryck för att det hade varit en givande och rolig första dag.

Handlingsfasen

Nu var det dags för deltagarna att börja jobba igen. Tillsammans sammanför den stora gruppen de olika rubriker som gränsar till varandra och kan hamna under en gemensam kategori. Generellt är det studenterna och lärarna som tar plats och säger sin åsikt i första hand. Det hela mynnar ut i fem olika teman: Öppna akademien, mötesplatser, gemensam aktion, budget och mentorskap.

Processledarna lägger ut de fem demokratiskt utvalda teman på stora ark på golvet, där deltagarna uppmanas att ställa sig vid det tema som känns mest angeläget att vilja jobba

vidare på för var och en. Det poängteras att det är av betydelse att det blir en bra blandning i de olika grupperna för bästa resultat. Åter igen upplevs ytan ganska trång för den mängd personer som trängs på golvet framför oss. Men deltagarna verkar till slut funnit ett tema som de trivs med och den konkreta handlingsfasen kan på allvar skrida till verket. Nu ska smågrupperna samlas för att tillsammans komma fram till förslag som kan realiseras i verkligheten, som har med deras valda tema att göra. Frågorna som ska besvaras i grupperna är: Vad, hur, när, vem? Med det menas: Vad är det som ska göras? Hur ska det göras? När ska det göras? Vem/vilka ska göra det? Svaret på dessa frågor ska utgöra en handlingsplan för hur idéerna kan realiseras i verkligheten.

I en grupp påbörjas arbetet med att köra en runda där alla får säga vad de tänker på. En person från social ekonomi vill ha en gemensam plattform för alla att mötas på.

-Det ska vara lätt att komma dit och man ska kunna få hjälp om man är i kris. Man kan få hjälp med byråkratiska saker som kan vara tungt för de som är svaga!
Diskussionen är öppen och alla upplevs delaktiga.

I en grupp sitter fyra studenter och en lärare och diskuterar ivrigt medan den personen från social ekonomi som också tillhör gruppen sitter tyst och lyssnar. Efter en stund vänder de sig mot personen och frågar:

-Vad tycker du? Är det realistiskt?

I en annan grupp påtalar en person från social ekonomi:

- Ibland känns det som att man är en vara som slussas runt. Man har ju känslor som alla andra.

I ytterligare en grupp som observerades höll sig personen från social ekonomi lite i bakgrunden, medan övriga gruppmedlemmar förde diskussionen, men när denne yttrade sig fick hen dock all uppmärksamhet. En annan deltagare från social ekonomi föreslår ett gemensamt forum för att hjälpas åt att bekämpa orättvisor

- Något jag kan se är t.ex. säg att jag inte har fått pengar på två månader för att det blivit fel någonstans, det blir ju tråkigt för mig, men det är också tråkigt för tjänstemannen som inte kan hjälpa mig. Det är ju inte tjänstemannens fel, det är fel på systemet.

När tiden för en av grupperna börjar ta slut, börjar en student punkta upp de idéer som det talats om och föreslår tre grenar att presentera för stora gruppen. En deltagare från social ekonomi vill ha med en punkt som kallas för självreflektion i utbildningen, men tiden är knapp och hen får inte gehör för idén och tystnar. I en annan grupp kan vi se att det är studenterna som talar i samtalen medan deltagaren från social ekonomi ibland blir tillfrågad och lyssnad på, men att det snabbt återigen handlar om diskussion mellan studenter och att då tystnar social ekonomi. I en annan grupp är alla lika engagerade i samtalet och talar lika mycket. Vid den här tidpunkten ställs återigen frågan av deltagare:

- Hur på riktigt är det här som vi gör?
- Det är på riktigt, svarar processledaren.

Studenter pratar om det faktum att studenterna försvinner och att det kan verka omotiverande. En deltagare från social ekonomi möter detta med att säga:

- Vi måste se till att det fortsätter. Vi gör inte detta för vår egen skull. Vi gör det för en annan orsak, för att det ska bli bättre i framtiden.

När tiden börjar ta slut för grupparbetet lutar sig studenterna framåt och slutför arbetet på egen hand.

I en ganska stor grupp som har mentorskap som tema, lyser flitens lampa. Diskussionen är bra och alla får säga sin åsikt när ordet går runt. Därefter får de rösta och motivera vilket förslag som är bäst. Diskussionen och nivån i rummet höjs när nya idéer förbättrar redan nämnda förslag. Alla verkar ivriga och vill starta direkt. Interaktionen upplevs inkluderande. Studenterna och lärarna resonerade kring att det akademiska språket borde frångås och att man borde nyuppfinna ett gemensamt språk vid mentorskap och kunskapsutbyten.

Vernissage

Handlingsfasens sista moment avslutades med en vernissage där gruppernas arbeten presenterades. Åhörarna fick också komma med åsikter och frågor kring den aktuella handlingsplanen. Under vernissagen är alla deltagare aktiva och fokuserade på att få resultat bestående av konstruktiva förslag för framtiden. Alla står vid vardera grupp och lyssnar, tänker och lämnar synpunkter. Alla kommer till tals, alla är delaktiga, fokuserade och allvarliga. Det känns i luften att detta är på riktigt. Många får också presentera sitt anslag genom att grupperna cirkulerar. I en av grupperna visar det sig att bara en person från social ekonomi hade varit med när det skulle presenteras, vilket innebar att han fick stå för presentationen. Då blev det tydligt att hen inte hade varit så delaktig som det hade behövts.

-Det var mest dom andra som pratade, jag hängde mest med, uttalade personen, men gjorde ett gott försök till presentation i alla fall.

En grupp presenterade förslaget om mindre föreläsningar där även brukarorganisationer kunde få vara med och delta. Detta responderade en person från social ekonomi:

-Det är bra att få chans att kunna komma in på föreläsning och bara träda in i skolmiljön igen. Man kanske har oavslutade studier och behöver få en pusch för att läsa igen. Man kanske inte har vågat.

Frågorna som framkom skrevs ner och diskuterades. Efter vernissagen fördes samtal om handlingsplanerna i den stora gruppen. Nu var det öppet för vem som helst att engagera sig och skriva upp sig som deltagare på något av de kommande projekten som utarbetats under de två dagarna om man så önskade. Sammanfattande eller ansvarig utsågs.

Det sista som händer innan alla skiljs åt är en ”check out” där alla får säga ett ord eller fler om det upplevda. Här kommer ett smakprov på vad som sades:

”Roligt med allt engagemang!”, ”Väldigt roligt att träffa er som människor och inte bara som sociologer!”, ”Kul att se andras perspektiv!” ”Pedagogisk samverkan”, ”Kul att vi kunde skapa så mycket på så kort tid!”, ”Fantastiskt att få vara en del av en framtidsverkstad!”, ”Roligt att få jobba med andra än studenter!”, ”Ni har valt rätt utbildning!”, ”Hoppfullhet!”, ”Tacksam för att få vara med på detta!”, ”Mycket känns görbart och realistiskt!”, ”Det känns bra att alla vill samarbeta!”, ”Tänk vad vi hade kunnat förändra samhället!”, ”Ett stort steg för mänskligheten!”, ”Kul att vara delaktig!”, ”Fokus på social ekonomi känns bra!”

Övriga iakttagelser

Då fördelningen mellan antal studenter, lärare och personer från social ekonomi var obalanserad var det akademiska språket framträdande i framtidsverkstan. Det fanns samtidigt en medvetenhet om vad för ord som kunde tänkas vara användbara i den kontext som rådde. Den första dagen var studenterna och lärarna mer försiktiga och trevande i vilket ord som passade att använda för personer från social ekonomi. ”Brukare” är en ganska vedertagen benämning för personer som använder sig av tjänster inom de offentliga välfärdssystemen, men kan för många ses som något nedlåtande och kategoriserande. Flertalet gånger yttrades uttalanden som:

-Alltså, jag gillar egentligen inte ordet brukare men...

-Jag vet inte vilket ord jag ska använda men...

Andra dagen hördes inte längre sådana här uttalanden, utan ordet ”brukare” blev rådande och även personerna från social ekonomi började använda sig av ordet i fråga.

Den här tendensen märktes även när det gällde kunskapsläget. Vid flera tillfällen satt studenter och lärare och diskuterade kring ett aktuellt ämne och kunde plötsligt komma på att det satt en tyst person från social ekonomi bredvid som kanske inte hade sagt något, och kunde då vända sig till denne och fråga:

-Vad tycker du om detta?

Det handlade om att ta plats och göra sin röst hörd. När grupperna under en halvtimme skulle sätta ihop ett skådespel som de skulle framföra märktes tydligt att tidspressen gjorde att studenterna tog över arbetet, då personerna från social ekonomi tog ett steg tillbaka och lät studenterna styra upp det hela. Här verkade inte studenterna ta sig tid att diskutera skådespelet

och utröna allas åsikter och tankar kring tillvägagångssättet. Men det fanns även personer från social ekonomi som tog mer plats och som vågade uttrycka sina ståndpunkter, vilket ofta verkade uppskattas av de andra. Vad det gäller klädsel så märkte vi inte någon nämnbar skillnad på vad de olika deltagarna hade på sig.

6. Analys

Det övergripande syftet med denna studie är att studera hur delaktighet påverkas genom social interaktion mellan blivande socionomer och representanter från sociala företag. Vi vill på så sätt bidra till ny förståelse och kunskap om hur delaktighet uppnås samt vilka faktorer som kan verka bidragande eller förhindrande. Studien har för avsikt att analysera det insamlade materialet med hjälp av symbolisk interaktionism och Goffmans teorier om jagets dramaturgi och stigma. Detta ställs också i relation till tidigare forskning om liknande projekt och liknande företeelser gällande maktbalanser samt kunskapsutbyte mellan teori och praktik. Utifrån denna analys avser vi mejsla fram svar på våra frågeställningar. Vid analysarbetet framkom tre aspekter som blev de rubriker varpå analysarbetet fortsatte. Under varje rubrik har vi sammanfört teori, praktik och forskning och fört ett resonemang runt det framträdande ämnet. De aspekter som blev synliga under analysen var resonemang kring den stigmatiserande rollen, och olika makt- och kunskapsaspekter.

Stigma

Stigmatiserade roller:

Under framtidsverkstan uttrycker brukarrepresentanterna sin upplevelse kring den stigmatiserade rollen.

- Man känner sig som en vara som slussas runt!
- Man blir talad till - inte delaktig.
- Myndighetsrollen är överlägsen, mer mänsklighet.
- Det är som att vi lever i olika världar och världarna möts aldrig på lika villkor.
- Diagnosen stämplar.

Uttalandena ovan ger uttryck för negativa känslor i bemötande som dessa personer upplever eller har upplevt, vilket Goffman belyser när han för ett resonemang kring hur människor som på något sätt frångår det ”normala”, tillskrivs negativa personlighetsdrag. I praktiken innebär bemötandet en kategorisering efter det tillskrivna stigmat. Det sociala sambandet uppstår när flera aktörer spelar samma roll. Det går att jämföras med en given social fasad, där det finns stereotypa förväntningar på rollen. Det kan t.ex. handla om en yrkesgrupp eller annan tillhörighet. En stigmatiserande roll där de agerande delar samma typ av erfarenheter tilldelas även här redan fasta roller (Goffman, 2001). Det ges också uttryck för en delaktighet som inte

ger en möjlighet att påverka. Att bli talad till men inte uppleva sig som delaktig kan ses som ett skeninflytande, så kallad ”tokenism” (Karlsson & Börjesson, 2011, Arnstein, 1969).

- Jag tänker på det här med roller. Jag är ju bara en människa, men jag går lätt in i rollen som sjuk.

Goffman (2009) för diskussioner kring vår identitet och nämner den virtuella sociala identiteten och vår faktiskt sociala identitet, där den förstnämnda utgår från vårt första intryck och dess förväntningar av en skapad karaktär i första mötet med en individ. Han menar att en individ med avvikande egenskaper förvandlas och kategoriseras till en utstött människa. Här lyfter Goffman fram skillnaden mellan de båda ovan nämnda, som visar på bristen som uppstår i överenskommelsen mellan den tillskrivna identiteten som skapas i förväntningarna i mötet och den faktiska identiteten hos individen.

Brukarrepresentanter i vår studie reflekterar över makt, roller och positioner och menar att socionomer de träffat på har ett tolkningsföreträde. Börjesson, Devall, Heule och Kristiansen (2009) belyser samma problemområde i deras studie, där de menar att brukare inte blir tagna på allvar och att det upplevs som ett stort gap till professionen.

Bekämpa stigma:

Framtidsverkstan i denna studie resulterade i en rad olika förslag till förbättringar i form av gemensamma åtgärder mellan brukargrupper och studenter alternativt anställda inom socialt arbete. Förhoppningen var en ökad delaktighet och inflytande som i sin tur kunde leda till att bekämpa stigmatisering. Exempel på tänkbara åtgärder som framtidsverkstan genererade kunde vara:

- Gemensamma föreläsningar.
- Gemensamma mötesplatser, där man kan få hjälp med byråkratiska frågor.
- Gemensamt forum för att bekämpa orättvisor.

Sammantaget handlar de uppkomna förslagen om gemensamma mötesplatser mellan brukarrepresentanter och morgondagens socialarbetare. Studenterna som grupp såg en vinning i att mötas på gemensamma plattformar, för på det sättet få till sig den kunskap som de saknat under sin utbildning. Brukarrepresentanterna å andra sidan kunde se fördelar dels på gruppnivå, genom ökad brukardimension som medför en bättre anpassad socialtjänst. Dels fanns en vinning på individuell nivå genom empowermentprocesser som innebar en känsla av egenmakt, stärkt självkänsla samt ett sätt att bearbeta tidigare upplevelser.

-Det är bra att få chans att kunna komma in på föreläsning och bara träda in i skolmiljön igen. Man kanske har oavslutade studier och behöver få en pusch för att läsa igen. Man kanske inte har vågat.

- Att delta här för mig handlar om att bearbeta egna dåliga erfarenheter från tidigare möten med socialarbetare.

Goffman (2009) menar att när vi genom ett framträdande gör anspråk på en definition av situationen och omgivningen relaterar och accepterar denna, sker ett samförstånd och en ny definition av situationen kan härmed uppkomma. I relation till vår studie och förslagen om gemensamma mötesplatser, kan det innebära att nya helt nya sammanhang uppstår där gamla invanda roller och beteendemönster utmanas, förkastas och omskapas. Börjesson et al. (2009) pekar på att respekten och förståelsen för varandra ökade i samband med erfarenhetsutbyte. Det handlar om att riva ner hinder och förstå varandra. Brukarna i deras studie uttryckte en positiv känsla av att känna sig som en tillgång i sammanhanget. Askheim (2012) håller med föregående forskning då han menar att det handlar om en speglad process. Hindren mellan grupperna suddas ut under kursens gång allt eftersom de lär känna varandra. Här upplevs ett stort värde i form av den delaktighet som interaktionen och kunskapsutbytet skapade.

Maktaspekter

Skev gruppindelning:

I denna studie observerades en obalans i grupp fördelningen. Det var något som uppmärksammades bland deltagarna.

-Det blev mycket fokus på skolvärlden och hur utbildningen ska förändras, det beror nog på att vi är så många fler, uttryckte en student.

Goffman (2009) menar att vi hela tiden anpassar oss och framställer vår identitet i interaktion med andra. Den identitet som vi väljer att visa upp är beroende på den kontext vi befinner oss i samt vilka människor vi interagerar med. Det krävs en social kontext med en publik, medspelare och rekvisita. I denna studie blir medspelarna begränsat till så många fler från den akademiska världen och därför var det ingen överraskning att det förelåg sådant fokus. Det skedde många grupparbeten under framtidsverkstan som speglade den allmänna gruppindelningen för den samme. Det observerades dock ett grupparbete som kan vara värt att reflektera över då det avvek något med en lite jämnare fördelning mellan grupperna. I denna grupp deltog två lärare, fyra studenter och två brukarrepresentanter. Här bevittnades ett strukturerat och demokratiskt möte där alla var delaktiga och kom till tals med ett stort engagemang.

Maktfördelning:

Vid flera tillfällen då grupparbeten pågick, om ca åtta personer, observerades en mer passiv roll hos brukarrepresentanter som oftast själva fick representera sin grupptillhörighet. Vid engagerade diskussioner mellan studenter, uppmärksammades emellanåt denna passivitet med att ställa frågan:

-Vad tycker du?

Här syns hur studenterna ”bjuder in” och erbjuder ordet. I intensiva samtal ”glömde” ibland studenterna bort att involvera brukarrepresentanten. Detta skedde då det fanns en press från grupperna att leverera någon typ av material på begränsad tid. Vid ett annat tillfälle syntes ett försök att framföra ett förslag från en brukarrepresentant. Då fokus låg på att bli klar med uppgiften på ett tidseffektivt sätt valde studenterna att inte höra. Detta innebar att brukarrepresentanten tog ett steg tillbaka och lät studenterna slutföra uppgiften. Vi kunde se att detta förlopp skedde automatiskt och ofreflekterat. Denna iakttagelse styrker Askheim (2012) i sin studie då studenterna gav uttryck för den utmaning det innebar att i interaktionen med uppdragsstudenter tänka mer praktiskt samt anstränga sig att låta alla ta plats och delta på lika villkor.

Enligt den symboliska interaktionismen påverkar den för stunden valda identiteten hur vi blir bemötta av andra. Social interaktion är som en kontext där identiteter skapas, godkänns, förhandlas och förloras (Charon, 2007, Goffman, 2009). Ett framträdande tas i uttryck i den relationella kontexten där mottagarens respons på framträdandet resulterar i en gemensam definition av situationen (Goffman, 2009). I ett liknande projekt där brukarrepresentanter och studenter i Lund, skapade ny kunskap tillsammans, fanns ett koncept som byggde på ett gemensamt lärande under samma villkor. Här pekar Börjesson et al. (2009) på en icke hierarkisk struktur som en förutsättning för maktutjämning och ett gemensamt kunskapsutbyte, där också livserfarenhet ges utrymme och ses som viktig kunskap. Detta styrker även forskning från Askheim, (2012) och Waterson och Morris, (2005). Delaktighet utan att fördela makt blir en tom och frustrerande process. För att uppnå en delaktighet genom inflytande och egenmakt förutsätts att någon annan också ger ifrån sig makt, därmed eftersträva en maktutjämning (Rønning, 2007) (Arnstein, 1969).

I denna studie blev det tydligt att studenterna tog över makten när brukarrepresentanten tog ett steg tillbaka och att det då blev en förskjutning av maktbalansen, men det gick också att se hur brukarrepresentanter blev erbjudna ordet samt att de tog plats och fick tillfälle att berätta om sina upplevelser och idéer. Klamas (2010) menar att annan viktig beståndsdel i maktfördelningen är att vi ser individen som kompetent, aktiv och handlingskraftig och själv klarar att ta ansvar för sitt liv. Att anpassa sociala insatser efter behov, samt skapa delaktighet har fått en starkare ställning på senare år, men det saknas exempel från social praktik och utbildning (Börjesson et al, 2009). Uppdragsstudenterna från Lillehammer uttrycker en

upplevd individuell vinning av delaktigheten i den gemensamma utbildningen, så som ett ökat mod, en känsla av säkerhet och fler möjligheter (Askheim, 2012).

Kunskapsaspekter

Akademiskt språk

Under framtidsverkstan var det akademiska språket dominerande. Detta gavs i uttryck på flera förekommande sätt. Bland annat genom att begrepp som vanligtvis är förknippat med teoretiska perspektiv och resonemang, oftast är hemmahörande i den akademiska världen blev rådande. För personer som inte tillhör denna kontext kan detta språk förefalla obegripligt och svårförståeligt. Vid många tillfällen förelåg en uppskattning av majoriteten deltagare vid uttalande och resonemang med akademisk karaktär. Det uttrycktes genom nickningar och uppskattande ord. Ett exempel på begrepp som deltagarna kände att de var tvungna att reda ut under framtidsverkstan var den diskurs gällande brukarbegreppet och dess innebörd. Det fanns en trevande inställning bland samtliga deltagare angående huruvida brukarbegreppet var lämpligt att använda i denna kontext. Det hördes uttalanden som:

-Alltså, jag gillar egentligen inte ordet brukare men...

Under arbetets gång observerades att brukarbegreppet dock blev rådande trots den ambivalens som tidigare präglade gruppen. För att interaktionen mellan individer ska fungera är det av stor betydelse att det finns ett gemensamt språk och uttryck som alla förstår (Goffman, 2009, Säljö, 2014, Waterson & Morris, 2005). Börjesson et al. (2009) belyser att det finns en brist på ett sådant gångbart, gemensamt språk där brukarens potential och möjligheter på ett bättre sätt kan beskrivas och synliggöras. Askheim (2012) å andra sidan pekar i sin studie på hur det gemensamma kunskapsutbytet bidragit till en ny förståelse och medvetenhet, bland annat gällande vilket språk som var gångbart för att alla skulle förstå. Enligt den symboliska interaktionismen och Goffmans begrepp *give expression* så är den gemensamma överenskommelsen om vad symboler betyder, av vikt när det handlar om vilka uttryck man sänder ut, både i handling och med ord. Men det förtydligas också att man ska vara medveten om att dessa kan uppfattas på olika sätt. Detta kan leda till att individer definierar situationer på olika sätt. I diskussionen som rörde kring användbarheten av brukarbegreppet i vår observation, gavs aldrig några ytterligare förslag på motsvarande ord av deltagarna. Detta resulterade i en relationell definition av situationen och ett kollektivt godkännande av brukarbegreppet. Goffman kallar det för en preliminär fungerande enighet (Goffman, 2009).

Vems kunskap råder?

I den observerade studien gav studenterna uttryck för en skolmiljö byggt på en akademisk ovanstyrd struktur där kunskapen som lärs ut fördelas av universitetet. Det är förbestämt vilka ämnen och kunskaper som anses vara gällande inom socialt arbete. Studenterna menar att det finns en stelhet kring de färdiga målen som inte ger plats för nya ämnen. Liknande

resonemang förs av Beresford och Branfield (2006) som menar att det finns en byråkratisk stelhet inom socialt arbete och att detta anses som hindrande för en mer inkluderande praktik. Studenterna i deras studie upplevde också att det inte fanns någon dialog i den akademiska världen, och att det ses som en viktig egenskap att bli professionaliserad. De egna erfarenheter som eleverna besitter ges inget värde, med andra ord finns lite tid för självreflektion och levande, tillåtande diskussioner. Studenterna gav också uttryck för en akademi som är sluten och svårtillgänglig. De reflekterade över om språkbruket kunde ses som en av orsakerna.

Den bild som studenterna målar upp står i kontrast med vad Karlsson och Börjesson (2011) menar när de lyfter vikten av att komplettera eller utmana den gällande expertkunskapen med den erfarenhetsbaserade kunskapen. De menar att det finns större chans till att ta tillvara på de resurser som finns på ett mer effektivt sätt. Att involvera individens erfarenheter och kunskaper är en förutsättning för att kunna fatta rätt beslut (Börjesson et al, 2009). Goffman (2009) talar om en given social fasad, där det redan finns fasta roller med färdiga fasader. Han menar att det finns en tendens till att bli institutionaliserad genom stereotypa förväntningar på rollen. Studenterna i vår studie påpekade denna fasta uppsättning av roller som presenterades inom utbildningen. Detta upprätthålls genom den strukturella stelhet som studenterna gav uttryck för. Vidare fanns en önskan om att i högre grad involvera brukare löpande under utbildningen för att få en bredare kunskapsbas. Det efterlystes gemensamma arenor och mötesplatser. Börjessons et al. (2009) studie lyfter ett problemområde där de ser att det finns påtryckningar från politiskt håll, för en utbildning närmare folket, en utbildning som kan fungera som en brygga mellan teori, praktik, forskning samt brukares erfarenhetsbaserade kunskap. I studien från Storbritannien lyfter Waterson och Morris (2005) rekommendationer från Department of health, som vill se en ny kvalificerad arbetskraft där fokus ligger på att lyssna på andra och att lära sig se andras perspektiv. Kunskapsutbytet i studien resulterade i att det tillsattes en rådgivande brukargrupp med access till utbildningen i att kunna påverka utformningen och utvecklingen av läroplan, undervisning och bedömningsinstrument. Genom interaktion med brukare var syftet att utveckla nya allmänna värderingar och attityder, samt att bidra till en ny teoretisk förståelse.

Studenterna i denna studie ger uttryck för en önskan om att möta brukare i större uträkning under utbildningen än vad som är förkommande i nuläget. De påpekar att det finns en bristande kunskap gällande den egenupplevda erfarenhet som brukarrepresentanter bär på. Detta är även något Börjesson et al. (2009) tar upp i sin studie när de skriver om bristen gällande vilken utsträckning brukare kan påverka vilken kunskap som lärs ut. Här menas att det finns en svårighet i att se varandras verklighet. Världarna möts aldrig. På sin höjd bjuds en brukare in som föreläsare. Detta bekräftar också en student i denna studie, som menar att skolans värld har gjort ett ställningstagande när det gäller vilken kunskap som är viktig genom att visserligen erbjuda kunskap med tydligt brukarperspektiv, men att detta inte är obligatoriskt samt många gånger utöver den ordinarie undervisningen

– Om jag vill fördjupa mig i denna typ av kunskap får jag göra det ideellt utöver den övriga skolan, säger en socionomstudent.

Goffman (2009) talar om en samstämmighet i vems eller vilkas anspråk som favoriseras i social interaktion och därmed bidrar till en tillfällig fungerande enighet. Denna enighet ändras under tidens gång med tillägg och modifikationer. Genom socionomutbildningens avsaknad av gemensamt kunskapsutbyte skapas inga nya gemensamma definitioner av situationen. Därmed saknas plattform för skapandet av ny gemensam enighet. I studien av Beresford och Branfield (2006) påtalas att det inte finns några belägg för att det som professionen anser vara av god kvalitet verkligen är det för brukarna. Däremot finns bevis på motsatsen. De efterlyser en större inblandning av brukarrepresentanter i mätningen av vad god kvalitet är inom socialt arbete och pekar på att den traditionella, aktuella kvalitetsmätningen domineras av att mäta resultat delvis från den ekonomiska aspekten, dels utifrån den professionella aspekten. För brukaren kanske målet inte är avgörande för en god kvalitet utan kan snarare vara vägen dit. Enligt den traditionella mätmetoden blir inte denna del synlig och därmed inte mätbar.

7. Slutdiskussion

Föreliggande studie har haft som syfte att undersöka hur delaktighet påverkas i social interaktion mellan blivande socionomer och representanter från sociala företag. Vi har också ställt frågan hur delaktighet skapas för brukarrepresentanter och varför delaktighet är eftersträvansvärt? Med hjälp av vår teori, empiri och tidigare forskning sammanfattas svaret på vårt syfte och frågeställningar som följer: Enligt forskning och ledande riktlinjer från flera länder, så som Socialstyrelsen och Department of health, är delaktighet för brukarrepresentanter i social utbildning något som ska eftersträvas för att kunna anpassa kraven efter de behov som finns och uppnå en mer kvalificerad arbetskraft. Delaktighet i utbildningar för brukarrepresentanter är eftersträvansvärt, då det ges uttryck för en ökad förståelse för andra, en minskad maktskillnad med ökad egenmakt som följd. Det ses också som värdefullt att kunna träna på färdigheter och få vara med och påverka utbildningsprogrammet genom att bidra med viktiga erfarenheter och kunskap som studenter inte kan läsa sig till. Andra synpunkter som framkommer i vår studie kring varför delaktighet är så viktigt är att det skapar mod att våga ta nya kliv och gör individen medveten om sina möjligheter. Några av deltagarna i framtidsverkstan uttryckte ett behov av att träffa blivande socionomer som ett sätt att bearbeta egna erfarenheter som inte vart så goda, på mer neutral mark. Detta för att se människan bakom yrkestiteln. Det gemensamma arbetet på likvärdiga grunder resulterade i en ökad förståelse för varandras roller. I relation till Goffmans (2009) resonemang om frontstage och backstage skapar den ökade förståelsen en större trygghet i att kliva fram i frontstage. Genom att synliggöra minskar det dolda. Delaktighet innebär dubbla vinster, dels för organisationer som genom att främja delaktighet skaffar sig bättre förutsättningar för effektivitet och ändamålsenlighet, dels innebär det också en stor vinning för individen genom bättre möjlighet till återhämtning. Genom att främja delaktighet finns bättre förutsättningar att de resurser som arbetas fram är bättre anpassade efter de ändamål som avses (Socialstyrelsen, 2013). En delaktighet som innebär ett inflytande likt det som Arnstein (1969) presenterar på de tre sista stegen i delaktighetstrappan leder till ett sådant reellt inflytande.

Utifrån den teoretiska analysen av empirin, har vi kunnat dra vissa konklusioner om hur delaktighet påverkas och skapas för brukarrepresentanterna i studien. De aspekter som växte fram under analysarbetet visade sig i hög grad vara beroende på hur individer interagerar med varandra och hur de framställer sig. Något som var extra tydligt och som förmodligen satte prägel på hela framtidsverkstan var snedfördelningen av de olika grupperna. Delaktigheten i vår studie påverkades av att det var en klar majoritet av studenter. Det var svårare för de få brukarrepresentanter som deltog att ta plats, både genom att göra sin röst hörd men också genom att fylla ut de arbetsgrupper som olika aktiviteter bestod av. Detta gjorde att olika synvinklar, kunskaper och erfarenheter inte blev jämlikt belysta, upplyfta och bekräftade vilket torde vara det mest eftersträvansvärda i ett forum som detta. Det visade sig också att tidsbrist var ett hinder för delaktighet i flera fall vid observerade grupparbeten. Studenter är vana vid att fokusera och prestera när det gäller, vilket gjorde att den relationella kontexten

gav upphov till just detta när tiden började ta slut. Då gällde det att ta plats, jobba effektivt och göra sin röst hörd om delaktighet skulle uppstå, vilket kan vara en trolig orsak till att brukarrepresentanter stod tillbaka när tiden började rinna ut.

Vid flertalet tillfällen under grupparbeten, observerades hur framställandet av mer avvaktande brukarrepresentanter, tysta iakttag diskussioner som rådde i gruppen de tillhörde. Berodde det på blyghet eller osäkerhet som denna roll presenterades? Eller var det de faktum att de ensamma representerade sin ”kategori”, som gjorde att det var svårt att ta sig ton? Vi menar att det krävs en stor portion mod för att ensam våga kliva ut på scenen och möta blivande socionomer i gemensamma diskussioner. Socionomer som är den yrkeskategori som flera uttryckte att de hade haft dåliga erfarenheter med från tidigare i sitt liv. Utifrån Goffmans synvinkel kan sägas att de medspelare som fanns i de ojämna grupperna, befann sig i en relationell kontext, som upprätthöll det vanliga livets olika sociala fasader som existerar mellan socialarbetare och brukare. De röster som hördes i huvudsak kom oftast från studenterna. Detta kan bero på att de var många fler, men det kan också vara förhindrande i sig att som brukarrepresentant våga yppa sin åsikt i ett forum med akademisk majoritet. Som observatörer uppmärksammade vi det akademiska språk som var vanligt förekommande i diskussioner mellan deltagarna. Vikten av att sträva efter ett gemensamt språk är något som tas upp som angeläget både av deltagarna i den observerade studien och i jämförande forskning (Goffman, 2009, Säljö, 2014, Waterson & Morris, 2005).

Den ojämna fördelningen skapade stundtals en maktförskjutning och blev en förhindrande faktor ur delaktighetsperspektiv på flera sätt. Här har vi också forskning som påtalar densamma i den här formen av aktivitet (Waterson & Morris, 2005, Askheim, 2012). För att styrka vårt ställningstagande kring betydelsen av en jämn fördelning, vill vi i vår studie lyfta fram den positiva effekten av den engagerade gruppen som under demokratiska och strukturerade former tillsammans jobbade fram förslag där alla var lika delaktiga i processen. Det demokratiska och delaktiga mötet som uppstod kan möjligen förklaras av den jämnare fördelningen av de två kategorierna gruppdeltagare. Forskningen lyfter fram vikten av en jämn fördelning mellan olika deltagargrupper för att skapa en öppen diskussion med ett så framgångsrikt resultat som möjligt (Waterson & Morris, 2005, Askheim, 2012).

Vi är dock medvetna om att det kan finnas andra orsaker till den positiva interaktionen. Exempelvis skulle det kunna vara en enskild person i gruppen som gjort anspråk genom sitt framträdande, och därmed skapat denna definition av situationen. Men eftersom det syntes en sådan markant skillnad jämförelsevis med de andra grupperna, ansågs situationen värd att belysas.

Att inte ha ett gemensamt språk skapar hinder för att kunna samarbeta. Det kan också ha en stigmatiserande effekt då språket kan exkludera en grupp människor från ett samtal. För att kunna samarbeta behöver vi skapa en kontakt och förståelse för varandra. Detta blir svårare utan ett gemensamt språk, och det leder oftare till missförstånd.

Upplägget i framtidsverkstan med blandade grupper som utför korta aktiviteter bestående av uppvärmningslekar, sketcher blandat med rena kunskapsutbyten där någon form av material

skulle uppbringas, gjorde metoden lättsam och enkel att ta till sig, oavsett bakgrund. Det krävdes ett aktivt deltagande från alla för att få fram ett bra material. Metoden skapar ett kreativt klimat för att främja människor till att dela med sig av sina erfarenheter, vilket studien och forskningen visar ge en positiv känsla av att känna sig som en tillgång, att ha något att komma med. Betydelsen av att eftersträva delaktighet som också innebär ett inflytande blir tydlig när flera personer ger uttryck för en oro över det resultat som kommer fram under deras gemensamma arbeten inte kommer att förverkligas, utan försvinna när de åkt hem. Brukarrepresentanter påpekar att deras medverkan är av långsiktig karaktär. De är medvetna om att det arbete som läggs ner kanske inte är dem till gagn men att de gör det för de människor som kommer att behöva hjälp i framtiden.

Framtidsverkstan knöts ihop med att alla fick säga något kort om de två dagarna. Här lyftes många ord som belyste den känsla som vi själva bar på. Detta visar på det engagemang, glädje och känsla av delaktighet som dessa dagar genomsyrats av. I förhållande till vår valda teori kan det ändå vara av värde att ta hänsyn till den relationella kontext som skapat en gemensam definition av situationen, och därmed de försvarsåtgärder vi människor använder oss av för att försvara den gemensamma definitionen. Enligt denna definition var det mest passande att uttrycka positivitet och framåtanda.

Vår ambition har varit att presentera nya resultat. Dock har studien bekräftat mycket av tidigare forskning. Vi anser att studien ändå varit viktig att genomföra då den är avgränsad till en specifik framtidsverkstad där analysen av materialet görs utifrån den symboliska interaktionismen och Goffmans teorier. Förhoppningen är bidra till ett annat sätt att se på delaktighet genom social interaktion. Delaktighet är ett angeläget ämne som ständigt är värt att belysas och upprepas vid många olika tillfällen, för att i slutändan påverka och öka den kunskap och förståelse inom det socialpedagogiska fältet gällande en ny socialtjänst byggt på erfarenhetsbaserad kunskap.

I denna studie hade det varit önskvärt att genom intervjuer få ta del av deltagarnas individuella upplevelser av framtidsverkstan för att på så sätt uppnå en ökad förståelse. Den tid vi hade till förfogande tillät inte både observation och intervju. Därmed blev resultatet byggt på de observationer vi utförde genom våra tolkningar av det vi såg. Vi har ständigt fått påminna oss om betydelsen av att hålla oss neutrala i förhållande till det vi observerat, för att inte vår medverkan ska påverka resultatet, men vår förförståelse har ändå genom vårt deltagande präglat empirin.

Nu är det klart att det är mest praktiskt att vi använder orden i den betydelse som vi kommit överens om. Det blir så besvärligt annars, och man kan lätt bli missförstådd. Å andra sidan är naturligtvis ingen tvungen att använda alla ord i överenskommen betydelse- särskilt som ju varken du eller jag har fått vara med och bestämma från början att limpa ska heta limpa och krasse krasse. Du och jag kan ju till exempel komma överens om att kalla en tur- och returbiljett Stockholm- Malmö för en åsittande aftonklänning med svarta tofsar. Men jag lovar dig att vi får ett helvete i biljettluckan på Centralen. (Tage Danielsson, 1998, s. 320)

Sammanfattande resultat

Hur skapas delaktighet för brukarrepresentanter? När två grupper ska mötas på lika villkor för att skapa genom delaktighet blir det viktigt med en jämn fördelning av deltagare. En sned fördelning mellan grupper bidrar till att den gruppen med mest deltagare blir tongivande i vilken kultur och språk som blir gällande. Detta kommer också innebära en maktförskjutning eftersom de lättare kan behärska den gällande kontexten. Tiden har också betydelse för hur det fungerar med delaktighet. Vid tidsbrist tar personer som bäst och effektivast behärskar uppgiften över och slutför den. För att skapa en gynnande miljö för delaktighet krävs därför resurser i form av tid för att alla ska ges möjlighet att delta utefter deras individuella möjligheter. Den struktur som framtidsverkstan innefattar verkar gynnande för delaktighet eftersom det kräver allas deltagande och att det handlar om små korta insatser som i sitt sammanhang ändå bidrar till den stora bilden. Ett gemensamt språk är gynnande för delaktighet för att samtliga deltagare ska ha samma förståelse för den gemensamma kontexten. Utan ett gemensamt språk uppstår lätt missförstånd, detta verkar hindrande för delaktighet.

Varför är delaktighet eftersträvansvärt? Det finns en vinning av delaktighet på individ, grupp och samhällsnivå. På individnivå innebär delaktighet en ökad egenmakt som leder till bättre självkänsla, mod och medvetenhet om de egna resurserna. På gruppnivå finns en vinning genom en ökad förståelse för varandras livsvärldar och roller som motverkar ett ”vi och dem - tänk”. Den ökade förståelsen som skapas genom delaktighet bidrar till en bekämpning av den stigmatisering brukarrollen innebär. Delaktighet bidrar till en mer anpassad socialtjänst efter de behov som finns och efterfrågas. Detta medför en effektivisering eftersom professionen arbetar närmare verkligheten och gör det som medborgarna efterfrågar och behöver, istället för andra åtgärder som de tolkar är viktiga för den enskilde. Detta ger en vinning på samhällsnivå.

Implikationer för socialt arbete och socialpedagogik

Sociologiska teorier har stor relevans för socialpedagogiken då de företrädesvis studerar relationen mellan individ och samhälle. Eriksson och Markström (2000) ser på socialpedagogikens arena och menar att tidigare låg betoningen på lika möjligheter för alla medborgare i samhället, medan det nuförtiden snarare betonar individens rätt att vara olik och få välja själv. På det lokala planet har detta gett spår i form av ökat brukarinflytande och brukarens egna behov har fått styra i större utsträckning. Att hjälpa människor till att utvecklas, frigöra resurser och bli mer delaktig i sin förändringsprocess är en av de viktigare socialpedagogiska uppgifterna.

Målet med framtidsverkstan var att få till en ny förbättrad socionomutbildning med ett mer aktivt deltagande av personer från social ekonomi. I slutändan ska detta förhoppningsvis resultera i en bättre rustad socionom, både var det gäller bemötande och förståelse i framtida klientkontakter. Med detta som mål väger representanterna från brukarorganisationernas

erfarenheter tungt i det kunskapsförvärande arbetet. Eriksson och Markström nämner att i ett socialpedagogiskt förhållningssätt är det viktigt att man stödjer individer i att se till sina egna resurser. Men det betyder också att hjälpa individer till att sätta ord på sina egna erfarenheter och lära sig självaktning. Människor behöver kunna göra sina egna val efter en egen utvecklad vilja. En central del i den processen är att känna samhörighet medan individen utvecklas. Gemenskap med andra är en nödvändighet (Eriksson & Markström, 2000).

Det finns påtryckningar från politiskt håll som menar att socialt arbete ska vara präglad av delaktighet och medverkan som också innebär ett inflytande, för att bättre anpassa åtgärder efter de behov som finns hos enskilda individer och brukargrupper. Det innebär ett socialt arbete som ligger närmare verkligheten. Som vi pekar på i denna studie finns det många positiva effekter av delaktighet. Trots detta ses så lite av reellt brukarinflytande i det sociala arbetet och utbildning. Enligt den symboliska interaktionismen anpassar vi ständigt våra roller i interaktion med andra individer. Vi påverkas av varandras framträdande och av färdiga förväntningar som finns i det sociala systemet. Det finns låsta strukturer och fasader inom både skolvärlden och yrkeslivet. För att delaktighet och reellt inflytande ska bli verklighet och genomsyra hela samhället, inklusive de svaga grupperna så krävs att vi implementerar ett inkluderande synsätt i alla led, från skolan till arbetslivet och slutligen till samhällets medborgare. Vi kan se att detta är en lång komplex kedja, där mycket kan hända på vägen. Pondera att akademien implementerar och för in den erfarenhetsbaserade kunskapen och att studenterna anpassar sig och ändrar sina tankebanor i enighet efter dessa. Vi har då fått en lyckad implementering i skolans värld. Men vad händer när studenterna ska ut i arbetslivet? Om arbetslivet inte är präglad av delaktighet och reellt inflytande från dess målgrupp kommer eleverna att anpassas till dessa färdiga sociala fasader och relatera till dessa? Det finns då stor risk att det som byggts upp under skoltiden raderas. Om vi antar att arbetslivet också lyckas med att arbeta delaktighetsfrämjande, men brukarna har svårt att acceptera den nya rollen kanske på grund av att styrkan eller förmågan som krävs saknas, så misslyckas även detta delaktighetsfrämjande arbetet. Denna långa kedja kan förklara den tröghet och svårighet som visats för oss under studiens gång. Vi tänker att ju längre denna kedja är desto mer sårbart är det. Det kan förklara varför det pratas så mycket om delaktighet men att vi ser så få bevis på att det förverkligas i praktiken. Det blir mycket snack och lite verkstad!

Förslag på fortsatt forskning

I denna studie har vi hittat en hel del forskning där kunskapsutbyte skett mellan socionomstudenter och brukare. Det hade varit intressant att forska vidare på hur dessa personer tas emot ute i arbetslivet för att vidare belysa betydelsen av att insatser sker på alla plan i den långa kedja vi presenterat ovan. Det hade också varit önskvärt med en fortsatt forskning inom samma område med en komplettering av djupintervjuer för att få en mer individuell förståelse av hur delaktighet påverkas och skapas i social interaktion

Källförteckning

- Alvesson, M. (2015, 3 April). Värdegrunder ett surrogat för verkliga förbättringar. *Dagens nyheter* (DN). Hämtad 2015-04-17 från <http://www.dn.se/debatt/vardegrunder-ett-surrogat-for-verkliga-forbattningar/>
- Arnstein, S.R., (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. doi: 10.1080/01944366908977225
- Askheim, O.P. (2007). Empowerment - Olika infallsvinklar. I O.P. Askheim & B.Starrin (Red.), *Empowerment - I teori och praktik* p. 18-32. Lund. Studentlitteratur.
- Askheim, O.P., (2012). 'Meeting Face to Face Creates New Insights': Recruiting Persons with User Experiences as Students in an Educational Programme in Social Work. *Social Work Education*, 31(5), 557-569. doi: 10.1080/02615479.2011.590972
- Beresford, P. (2005) Developing Self-defined Social Approaches to Madness and Distress. In S. Ramon & J.E. Williams (Eds.), *Mental Health at the Crossroads-The promise of the Psychosocial Approach* (p.109-123). Aldershot: Ashgate.
- Beresford, P., & Branfield, F., (2006). Developing inclusive partnerships: user-defined outcomes, networking and knowledge- a case study. *Health and social care*, 14(5), 436-444. doi: 10.1111/j.1365-2524.2006.00654.x
- Berlin, J., & Carlström, E. (2010). Dolda arterfaktors betydelse; en kritisk studie av kulturella uttryck inom psykiatrin. *Nordiske organisasjonsstudier*, 12(2), 27-44. ISSN: 1501-8237
- Björklund, M. & Paulsson, U. (2003). *Seminarieboken: att skriva, presentera och opponera*. Lund: Studentlitteratur.
- Blom, B., Nygren, L. & Morén, S. (red.) (2011). *Utvärdering i socialt arbete: utgångspunkter, modeller och användning*. (1. utg.) Stockholm: Natur & kultur.
- Bryman, Alan (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Bångsbo, A & Lidén, E. (2012). *Tvärprofessionell samverkan för patienters/brukares delaktighet i vård- och omsorgsplanering* (Rapport 26). Borås: FOU Sjuhärad
- Börjesson, B. Denvall, V. Heule, C. Kristiansen, A. (2009). *Vi och dom: om att ifrågasätta en gränssättning* (arbetsrapportserie 64:64). Hämtad från Primo by Ex Libris webbplats: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=2343797&fileOid=2343798>

Carlberg, A. (2011). Socialt företagande- en mobilisering i tiden? I V. Denvall, V. Heule & A. Kristiansen (Red.), *Social mobilisering* (p. 143-156). Malmö: Gleerups utbildning

Carmbrandt, C. (2014, 13 Nov). Ung cancer utbildar försäkringskassan. *Göteborgsposten* (GP). Hämtad 2015-05-20 från <https://www.gp.se/nyheter/goteborg/1.2545720-ung-cancer-utbildar-forsakringskassan?m=print>

Charon, J.M. (2007). *Symbolic interactionism: an introduction, an interpretation, an integration*. (9. ed.) Upper Saddle River, N.J.: Pearson Education.

Danermark, B. (2003). *Att förklara samhället*. (2., [omarb.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Danielsson, T. (1969, s. 256). *Tage Danielssons paket*.

Denvall, V. & Salonen, T. (2000). *Att bryta vanans makt: framtidsverkstäder och det nya Sverige*. Lund: Studentlitteratur.

Department of Health. (2000). *A Quality Strategy for Social Care*, London: The Stationery Office

Einarsson, C. & Hammar Chiriack, E. (2002). *Gruppobservationer: teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson, L. & Markström, A. (2000). *Den svårfångade socialpedagogiken*. Lund: Studentlitteratur.

Etikprövningsnämndens etiska regler och rekommendationer (SFS 203:460). Stockholm: Utbildningsdepartementet

Goffman, E. (2009). *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*. (5. uppl.) Stockholm: Norstedts.

Goffman, E. (2001). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. (2., omarb. uppl. [sic]). Stockholm: Prisma.

Harste, G. & Mortensen, N. (2007). Sociala interaktionsteorier. I G. Harste & N. Mortensen (Red.), *Klassisk och modern samhällsteori* (p. 149-166). Lund: Studentlitteratur.

Henning, C., & Åhnby, U. (2011). Framtidsverkstad skapar delaktighet och gemenskap. *Tidningen Äldreomsorg*, 28(1), 26-28.

Heule, C & Kristiansen, A. (2011). Språk och begrepp som mobiliserande eller stigmatiserande faktorer. I V. Denvall, C. Heule & A. Kristiansen (Red.), *Social mobilisering- En utmaning för socialt arbete* (p. 33-41). Malmö: Gleerups utbildning.

Hwang, P. & Nilsson, B. (2011). *Utvecklingspsykologi*. (3., rev. utg.) Stockholm: Natur och kultur.

Johansson, T. (2004). *Socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, T. & Lalander, P. (2013). *Vardagslivets socialpsykologi*. (2., [utök. och uppdaterade] uppl.) Stockholm: Liber.

Jungk, R. & Müllert, N. (1996). *Future Workshops: How to Create Diserable Futures*. London: Institute for Social Inventions.

Karlsson, M. & Börjeson, M. (2011). *Brukarmakt - i teori och praktik*. (1. utg.) Stockholm: Natur & kultur.

Kassin, S.M., Fein, S. & Markus, H. (2011). *Social psychology*. (8. ed., International ed.) Belmont, Calif.: Wadsworth.

Klamas, M. (2010). *Av egen kraft tillsammans med andra: personer med psykiska funktionshinder, socialt stöd och återhämtning*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet 2010. Göteborg.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (3. [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Lag om etikprövning av forskning som avser människor (2003:460). Hämtad från Riksdagens webbplats: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-2003460-om-etikprovning_sfs-2003-460/

Lewes, L. & Hulatt, I. (red.) (2005). *Involving service users in health and social care research*. London: Routledge.

Løken, H. (2007). Svaga röster ska också höras. I O.P. Askheim & B. Starrin (Red), *Empowerment - I teori och praktik* (p.153-167). Malmö: Gleerup.

Moe, S. (1995). *Sociologisk teori*. Lund: Studentlitteratur.

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (2011). *Arbetsintegrerande företag- användning och behov av statliga finansieringsstöd* (Rapport 2011:12). Hämtad från http://www.tillvaxtverket.se/download/18.2b7844c13856c63b4c388/1369959518187/Tillvaxt_analys_rapport_om_finansiering_2011.pdf

Månson, P. (red.) (2015). *Moderna samhällsteorier: traditioner, riktningar, teoretiker*. (9. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Neale, J., Nettleton, S., & Pickering, L. (2011). Recovery from problem drug use: What can we learn from the sociologist Erving Goffman? *Drugs: Education, Prevention & Policy*, 18(1), 3-9. doi:10.3109/09687631003705546

Näringsdepartementet (2010). *Handlingsplan för arbetsintegrerade sociala företag* (N2010/1894/ENT). Hämtad från <http://www.sofisam.se/download/18.3453fc5214836a9a47297c05/1411542246612/Regeringen.+Handlingsplan+f%C3%B6r+arbetsintegrerade+sociala+f%C3%B6retag.pdf>

Repstad, P. (1999). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. (3., [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Robertsson, H. (2003). Manliga brytare och maskulinitetskonstruktion. *Nordisk psykologi*, 55(2), 155-174. doi: 10.1080/00291463.2003.10637417

Rønning, R. (2007). Brukarmedverkan och empowerment. I O-P. Askheim & B. Starrin (Red.), *Empowerment i teori och praktik* (p. 33-47). Malmö: Gleerup.

Säljö, R. (2014). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. (3. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsens vägledning om brukarinflytande inom socialtjänst, psykiatri och missbruks- och beroendevård. (SOSFS 2013). Hämtad från <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19065/2013-5-5.pdf>

Socialstyrelsen Termen brukare rekommenderas som samlande begrepp. (SOSFS 2013). Hämtad från <http://www.socialstyrelsen.se/nyheter/2013maj/termenbrukare>

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. (4., [omarb.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Trost, J. & Levin, I. (2010). *Att förstå vardagen: med ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv*. (4. uppl.) Lund: Studentlitteratur

Vetenskapsrådet (2011). *Forskningsetiska principer inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Waterson, J., & Morris, K. (2005). Training in 'Social' Work: Exploring Issues of Involving Users in Teaching on Social Work Degree Programmes. *Social Work Education*, 24(6), 653-675. doi: 10.1080/02615470500185093

Åhnby, U, Svensson, A. L & Henning, C. (2013). Delaktighet och gemenskap skapar engagemang – framtidsverkstad i Trollhättan. I L. Eriksson, G. Nilsson & L. A. Svensson. (Red). *Gemenskaper - Socialpedagogiska perspektiv*. (p. 141-162). Göteborg: Daidalos.

Ångman, E., Hallgren, L., & Nordström, E. (2011). Managing Impressions and Forests: The Importance of Role Confusion in Co-Creation of a Natural Resource Conflict. *Society & Natural Resources*, 24(12), 1335-1344. doi: 10.1080/08941920.2011.558172

Bilaga 1

Informationsbrev

Vi läser kursen examensarbete i socialt arbete och socialpedagogik vid Högskolan Väst. För närvarande skriver vi vår kandidatuppsats i vilken ni nu tillfrågas om vi kan vara med och observera vid den framtidsverkstad som ska hållas den 25 och 26 Mars.

Syftet med vår studie är att studera hur delaktighet påverkas genom erfarenhetsutbyte och social interaktion mellan blivande socionomer och personer i integrerade sociala företag. Vi vill på så sätt bidra till ny förståelse och kunskap om hur delaktighet uppnås samt vilka faktorer som kan verka bidragande eller stjälpande.

Uppgifter och information som framkommer vid observationstillfället kommer att behandlas konfidentiellt och enbart bearbetas utav oss och vår handledare. Samtliga deltagares identitet kommer att avidentifieras vilket innebär att inga namn eller organisationer kommer att finnas med i den färdiga uppsatsen. Därför ser vi inga risker för deltagarna som är med och medverkar under framtidsverkstaden. Det är naturligtvis frivilligt att delta i vår studie och om det någon som inte vill vara med så går det bra att upplysa oss om detta så bortser vi från det som framkommer från den personen.

Fördelen med att delta i vår studie ligger i att bidra till att kanske kunna öka kunskapen kring delaktighet på sikt. Den färdiga uppsatsen kommer att publiceras i universitetsbibliotekets digitala databas DIVA. Om du har några frågor som rör vårt deltagande eller något annat som rör studien går det bra att kontakta oss eller vår handledare, se kontaktuppgifter nedan.

Med vänliga hälsningar

Theres Boquist & Mariah Lindefur

Theres Boquist

Mobil: 0706 XXXXXX Mail: theres.boquist@hotmail.com

Mariah Lindefur

Mobil: 0731 XXXXXXXX Mail: m.lindefur@live.se

Handledare: Johan Berlin, Fil dr, Docent, Universitetslektor.

Tel: 0520/XXXXXX Mail: johan.berlin@hv.se

Bilaga 2

Framtidsverkstadens historia

Efter att Robert Jungk under flera år levt under landsflykt återvände han hem till Tyskland efter andra världskriget. Han hade ett stort engagemang i samhällsfrågor och ville hjälpa till med återuppbyggnaden av Tyskland. Dock såg han ett hinder i bristen på delaktighet och detta ville han göra något åt. Han ville skapa en plattform för människor för att tillsammans kunna skapa nya idéer och arbeta för något gemensamt intresse. Jungk var en flitig författare och föreläsare och skapade ofta debatt och engagemang hos åhörarna som bjöds in till dialog. Hans intresse för hur människor organiserade sig och arbetade tillsammans var det som drev honom framåt. Jungk fann Norbert Mullert, och tillsammans utvecklade de metoden framtidsverkstad (Jungk & Mullert, 1996). De båda upphovsmakarnas filosofi var att skapa ett verkligt inflytande för människor, inte bara ges möjlighet för diskussioner, lyfta problem och skapa visioner som sedan stannar där. Med den filosofin i bakhuvudet utvecklades framtidsverkstäder till att bli ett demokratiskt arbetssätt som är både välstrukturerat, pedagogiskt och kreativt på ett konstruktivt sätt.

I Sverige har främst Denvall och Salonen (2000) arbetat vidare på metoden. De beskriver framtidsverkstad som en metod som har en genomtänkt grundsyn kring hur hantering av möten kan ske. Men också hur demokratiska processer får ta plats och dess tydliga strävan efter att stödja deltagarna i sitt kreativa förlopp och förmåga att formulera idéer som sen ska komma ut i handling. Författarna beskriver metodens grundstomme i några centrala begrepp som utgörs av: den sociala fantasin, som belyser vikten av människors vilja och möjlighet att få komma samman och på demokratiskt vis tillsammans kunna skapa framtidsvisioner. Ett annat begrepp är: motmakt, där menar författarna att människors förmåga att tillsammans generera alternativa lösningar kan utgöra en motkraft till olika förändringar och problem som vi möter. Det tredje begreppet som nämns är: generativ planering. Jungk och Mullert menade att människors möjlighet att själva kunna påverka sin egen situation och ge dem stöttning i sitt engagemang var viktigt (Denvall & Salonen, 2000).

Metoden bygger på att alla tar ett gemensamt ansvar och är deltagande och där allas röster är lika mycket värda. Man ska vara lyhörd och får inte kritisera varandras synpunkter.

Grundtanken med framtidsverkstad är att deltagarna jobbar ihop i två dagar. Under dessa dagar genomförs kritikfas, fantasifas, förankringsfas och början på handlingsfasen. Det är dessa olika faser som innefattar framtidsverkstadens kärna. Vanligtvis leds det hela av två oberoende ledare samt en särskilt utvald person som dokumenterar allt som sker. Samtliga deltagare får sen del av dokumentationen (Denvall & Salonen, 2000, Jungk & Mullert, 1996).

Exempel på tidigare projekt som använt sig av framtidsverkstad som metod är det så kallade "Eksjöprojektet", som ville låta äldre, personal inom äldreomsorgen och andra nyckelaktörer utveckla strategier för att underlätta äldres kvarboende. Här hade de som mål att utifrån ett helhetsperspektiv förbättra äldres vardagsliv, boende och omsorg, genom att stärka de äldres och hemtjänstpersonalens deltagande i dessa processer (Henning & Åhnby, 2011).

Bilaga 3

Observationsschema

- Vem styr dagordningen i grupparbetena.
- Finns det någon formell/informell ledare, och i så fall vilken roll tar denne?
- Vilken miljö och kontext befinner vi oss i?
- Hur ser urvalet av deltagare ut?
- Vad engagerar och hos vem?
- Vem pratar och vem är tyst?
- Vad visas upp scenen (frontstage)?
- Vilket språk används?
- Vilken kunskap är rådande?
- Finns det någon klädkod?

Bilaga 4

Arbetsfördelning

Båda författarna av denna studie har växelvis arbetat med alla delar i uppsatsen. Genom full insyn i hela processen bedöms bådars engagemang vara likvärdiga till det fullständiga resultatet.

Handledaren har varit behjälplig vid formuleringar för att de ska framstå som tydliga även för personer som inte är insatta i det ämne som vi behandlar.